

Miljøprojekt Nr. 846 2003

Undersøgelse af børnefamiliers viden, holdning og adfærd ved brug af lettere forurenede grunde

Jesper Bo Nielsen og Beth Elverdam
Syddansk Universitet

Miljøstyrelsen vil, når lejligheden gives, offentliggøre rapporter og indlæg vedrørende forsknings- og udviklingsprojekter inden for miljøsektoren, finansieret af Miljøstyrelsens undersøgelsesbevilling.

Det skal bemærkes, at en sådan offentliggørelse ikke nødvendigvis betyder, at det pågældende indlæg giver udtryk for Miljøstyrelsens synspunkter.

Offentliggørelsen betyder imidlertid, at Miljøstyrelsen finder, at indholdet udgør et væsentligt indlæg i debatten omkring den danske miljøpolitik.

Indhold

FORORD	5
1 SAMMENFATNING OG KONKLUSIONER	7
1.1 FORMÅL OG METODE	7
1.2 GENERELLE HOLDNINGER OG HANDLINGER I FORHOLD TIL FORURENING	7
1.3 INFORMATIONSKILDER OMKRING FORURENING	7
1.4 JORDFORURENING AF EGEN HAVE	8
1.5 JORDFORURENING OG OFFENTLIGE LEGEAREALER	8
1.6 JORDFORURENING I BØRNEHAVER	9
1.7 OVERORDNET SAMMENFATNING OG KONKLUSION	9
2 SUMMARY AND CONCLUSIONS	11
2.1 BACKGROUND AND AIMS	11
2.2 GENERAL ATTITUDES AND ACTIONS TOWARDS POLLUTION	11
2.3 SOURCES OF INFORMATION ON POLLUTION	12
2.4 SOIL POLLUTION OF PARENTS' OWN GARDEN	12
2.5 SOIL POLLUTION AND PUBLIC PLAY GROUNDS	13
2.6 SOIL CONTAMINATION IN KINDERGARTENS	14
2.7 CONCLUDING REMARKS	14
3 UNDERSØGELSE AF BØRNEFORÆLDRES VIDEN, HOLDNING OG ADFÆRD VED BRUG AF LETTERE FORURENEDE GRUNDE	17
3.1 BAGGRUND	17
3.2 FORMÅL OG GENERELLE METODEOVERVEJELSER	17
3.3 DELPROJEKT A, DEN KVALITATIVE INTERVIEWUNDERSØGELSE	18
3.4 DELPROJEKT B, SPØRGESKEMAUNDERSØGELSE	18
4 DELPROJEKT A – KVALITATIV UNDERSØGELSE	19
4.1 VALG AF TEMAER TIL INTERVIEWS	19
4.2 INFORMANTER	20
4.3 BESKRIVELSE OG TOLKNING AF INTERVIEWS	21
4.3.1 <i>Hvad er forurening?</i>	21
4.3.2 <i>Hvornår bliver forurening relevant?</i>	22
4.3.3 <i>Forurening af jord og legepladser</i>	23
4.3.4 <i>Forurening af børnehavejorden</i>	23
4.3.5 <i>Information om jordforurening</i>	25
4.3.6 <i>Opsummering</i>	26
4.4 AT LEVE MED RISIKO	26
4.4.1 <i>Risiko og kultur</i>	27
4.4.2 <i>Samfundet i senmoderniteten</i>	27
4.4.3 <i>Risiko og tillid</i>	28
4.4.4 <i>Statens rolle</i>	28
4.4.5 <i>Kommunikation om risikoen</i>	29

4.4.6	<i>Risiko i kontekst</i>	29
4.4.7	<i>Opsummering</i>	29
5	DELPROJEKT B – SPØRGESKEMAUNDERSØGELSE	31
5.1	SAMPLING OG KOHORTEETABLERING	31
5.1.1	<i>Beskrivelse af børnekoorte</i>	31
5.1.2	<i>Statistiske metoder</i>	32
5.2	HOLDNING TIL FORURENING OG PRIORITERING AF KILDER	32
5.3	HANDLINGER FOR AT UNDGÅ FORURENING	33
5.4	KILDER TIL VIDEN OM FORURENING	34
5.5	LEGEMULIGHEDER	35
5.6	JORDFORURENING VED EGEN BOLIG OG FORHOLDSREGLER	35
5.7	JORDFORURENING PÅ OFFENTLIGE LEGEPLADSER OG FORHOLDSREGLER	37
5.8	JORDFORURENING I BØRNEHAVE, INFORMATION SAMT HANDLING	38
5.9	FORVENTNING TIL BØRNEHAVE I TILFÆLDE JORDFORURENING	39
5.10	KOMMENTARER TIL SPØRGESKEMAERNE	39
5.10.1	<i>Forurening og risiko</i>	39
5.10.2	<i>Daglig indsats</i>	40
5.10.3	<i>Har du modtaget information fra kommunen?</i>	41
5.10.4	<i>Forholdsregler omkring jorden</i>	41
5.10.5	<i>Offentlig legeplads</i>	41
5.10.6	<i>Har institutionen gennemført forholdsregler?</i>	41
5.10.7	<i>Hvad ville du forvente?</i>	41
6	NOTER OG LITTERATURHENVISNINGER	43
	Bilag 1 Interviewguide	45
	Bilag 2 Spørgeskema	47
	Bilag 3 Oversigt over interviewede forældre	51

Forord

I mange større byer er jorden forurenet med tungmetaller og tjærestoffer. Visse byområder har således koncentrationer af tungmetaller og tjærestoffer i jorden, der kræver iagttagelse af forholdsregler for at undgå overskridelse af sundhedsmæssige grænser. En måde til begrænsning af mindre børns udsættelse for jordforurening er at reducere kontakten til den forurenede jord gennem rådgivning om adfærdsændringer og forholdsregler, som beskrevet i Miljøstyrelsens vejledning nr. 7, 2000: "Rådgivning af beboere i lettere forurenede områder". Denne rådgivningsindsats er ikke tidligere evalueret. Nærværende projekt sigter således på at undersøge børneforældres viden og holdning i relation til forurening/jordforurening samt at beskrive, hvorvidt rådgivning påvirker adfærden. Undersøgelsen er gennemført med kvalitative interviews i sommeren 2001 efterfulgt af en interviewbaseret spørgeskemaundersøgelse i efteråret 2001.

Evalueringen er gennemført for Miljøstyrelsen og finansieret af Miljøstyrelsens teknologiudviklingsprogram, jord og grundvand. Forfatterne har modtaget konstruktive kommentarer fra den af Miljøstyrelsen nedsatte følgegruppe bestående af repræsentanter for Miljøstyrelsen (Irene Edelgaard, Poul Bo Larsen, Preben Bruun), Embedslægerne (Annelise Troest, Anne Fabricius), Københavns Kommune (Susanne B. Petersen), Amternes Videntcenter for Jordforurening (Charlotte Weber), Fødevarerdirektoratet (Dorthe Licht), Statens Institut for Folkesundhed (Niels Kristian Rasmussen), Sundhedsstyrelsen (Elle Laursen, Ole Mygind), Københavns Amt (Helena Hansen) samt Kommunernes Landsforening (Niels Remtoft).

Oktober 2002

Jesper Bo Nielsen & Beth Elverdam

1 Sammenfatning og konklusioner

1.1 Formål og metode

- Undersøgelsens hovedformål er en evaluering af rådgivningsindsatsen i relation til brugere af lettere forurenede arealer. Fokus er på information, holdninger og handling blandt forældre til 3-5-årige børn. Undersøgelsen er gennemført med medvirken af forældre bosat i det storkøbenhavnske område.
- Undersøgelsen er gennemført som en kombination af kvalitative interviews og en spørgeskemaundersøgelse. På denne måde får man både indsigt i de tanker, som børnefamilier gør sig omkring forurening, og hvorvidt disse tanker er repræsentative for en større gruppe børnefamilier.

1.2 Generelle holdninger og handlinger i forhold til forurening

Resultater fra den kvalitative undersøgelse

- For familierne er forurening en del af det at bo i byen. Forurening er røg, støj og møg. Den er registrerbar i hverdagen. Jordforurening med tungmetaller, som ikke er registrerbar, er derfor en anden type forurening end den, familierne umiddelbart tænker på.
- Forurening er noget, der både er ukontrollerbart (f.eks. mulige udslip fra Barsebäk), og noget, man selv mener at kunne kontrollere (f.eks. madforurening).

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

- Knap 80 % af forældrene tænkte meget eller noget over forurening i dagligdagen – lidt flere blandt beboere fra Københavns og Frederiksberg Kommuner end fra omegnskommunerne.
- Halvdelen af forældrene anså luftforurening som en af to mest betydende forureningsrisici for deres børn.
- Jordforurening var blandt de to højest rangerede risici hos hver femte forælder.
- En højere andel af forældre i Københavns og Frederiksberg Kommuner end i omegnskommunerne anså luftforurening som en af to betydeligste risici. I omegnskommunerne anså flere end i Københavns og Frederiksberg Kommuner jordforurening for en af to væsentligste forureningskilder i relation til deres børn.
- Et stort flertal af forældre var aktive for at undgå eller mindske børnenes udsættelse for forureningsrisici (spiste økologisk, undgik tobaksrøg, rengjorde frugt og grønt).
- Godt 60 % angav, at deres børn altid vaskede hænder, før de spiste.
- Der er tydelig overensstemmelse mellem fokus på forurening i dagligdagen og handlinger i forhold til økologisk kost og vask af hænder før måltider.

1.3 Informationskilder omkring forurening

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

- Forældre henter primært deres informationer om forurening gennem aviser, radio og TV.

- Kun 18 % af forældrene fra Københavns Kommune erindrede at have modtaget information om forurening direkte fra kommunen. Dette var tilfældet for 52 % af forældrene fra Rødovre/Glostrup, hvilket stemmer overens med, at man netop her har anvendt direkte kommunal information til borgerne.

Konklusion

- Resultaterne viser, at den kommunale information ses og erindres af mange. Enkelte respondenter foreslog, at information skulle sendes til hver enkelt som brev med ens eget navn på for ikke at drukne i den daglige strøm af reklamer.

1.4 Jordforurening af egen have

Resultater fra den kvalitative undersøgelse

- Familierne har tendens til at definere egen have som ”ren”, selvom den ligger i et forurenede område. Dette er udtryk for, at haven klassificeres som hørende til hjemmet.

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

- Blandt 140 respondenter med egen have angiver 25 %, at jorden i deres have er forurenede.
- Blandt de forældre, der opfatter deres havejord som forurenede, træffer 60 % forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering. Det er 3 gange så mange som blandt forældre, der ikke bor på eller ikke ved, de bor på forurenede jord.
- Blandt de forældre, der oplyser, at jorden i deres have er forurenede, svarer 40 %, at de ingen specifikke forholdsregler har truffet for at nedsætte børnenes udsættelse for forurening fra jorden. Spørgeskemaet gør det ikke muligt at udelukke, at enkelte af disse haver er karakteriserede ved, at udsættelse for forurening fra jord ikke er mulig grundet totalt græs- eller flisedække, hvorfor der ikke er truffet forholdsregler.
- Den dominerende faktor for, hvorvidt man træffer forholdsregler, er den grad, som man tænker på forurening i dagligdagen, samt hvorvidt man opfatter jorden på sin grund som forurenede. Den mere generelle og holdningsbaserede faktor er således ganske betydende, og må ikke overses.

Konklusion

- Det må være en væsentlig opgave at øge andelen af forældre, der tager begrænsende forholdsregler på baggrund af opfattelse af jordforurening til langt over de beskrevne 60 %, idet forudsætningen for anvendelsen af rådgivningsintervallet og dermed opnåelse af det tilstræbte beskyttelsesniveau er efterlevelse af råd om forholdsregler.

1.5 Jordforurening og offentlige legearealer

Resultater fra den kvalitative undersøgelse

- Jordforurening af legepladser er i forældrenes tanker primært efterladenskaber fra hunde og katte, som de selv fjerner. Anden jordforurening af legepladser er generelt ikke noget forældrene overvejer. Den bliver først synlig i det øjeblik, der bliver sat skilte op på legepladsen.
- Forældrene giver udtryk for, at de opfatter denne sidstnævnte type jordforurening af legepladsen som noget, kommunen tager sig af.

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

- Man kan tilsyneladende hæve andelen af forældre, der tager forholdsregler til begrænsning af børnenes udsættelse for forureningsstoffer i jorden på offentlige legearealer, fra 10 % til 40 % ved at informere om jordforurening. Det betyder:
 - Information virker og medfører handling hos 40 %
 - 60 % handler ikke som forudsat trods information
- Omkring halvdelen af forældrene har ikke kendskab til, hvorvidt fælles legearealer er forurenede eller ej, og tager som udgangspunkt derfor ingen forholdsregler til begrænsning af børnenes udsættelse for forureningsstoffer fra jorden.

Konklusion

- Det er et potentielt informationsproblem, at kun halvdelen ved besked om forurening af fælles legearealer, samt et formidlingsproblem, at to ud af tre ikke handler som forudsat ved anvendelse af rådgivningsinterval.

1.6 Jordforurening i børnehaver

Resultater fra den kvalitative undersøgelse

- Forurening af jorden i børnehaver håndteres forskelligt blandt forældrene. De, der har fået skiftet jorden ud, er rystede over, hvor meget der er blevet gravet op, over, hvor lidt information de har fået, og hvordan de oplever, at de ved at spørge ledelsen (som ikke ved noget) kan blive rubriceret som besværlige forældre.
- De, der endnu ikke har fået skiftet jorden ud, men skal have det, beskriver, at de har været til informationsmøde i børnehaven. Men det eneste, de kan huske bagefter, er, at der skal skiftes jord. Er de ikke de første, der skal have skiftet jord, tolkes denne oplysning som et udtryk for, at deres børnehave ikke er så slemt ramt.

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

- 2 ud af 3 forældre erindrer at have fået besked i de tilfælde, hvor forældrene mente, at en børnehaves jord er eller har været forurenede, ligesom 2 ud af 3 husker, at der blev truffet forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering.

Konklusion

- Det er ikke en tilfredsstillende situation, når forældrene giver udtryk for, at der i hver tredje børnehave ikke informeres eller handles. En delvis forklaring kan være, at forældrene enten fejlagtigt har ment, at børnehaven var forurenede eller at de har glemt/overset en given information. Men også i det tilfælde viser det, at informationen mellem hjem og børnehave bør forbedres.
- Langt hovedparten af børnehaveforældrene ønsker tidlig information og medinddragelse i tilfælde af forurening eller mistanke om forurening.
- Man kunne overveje om information om, at børnehaven ikke var belastet med jordforurening, kunne være værdifuld for forældrene.

1.7 Overordnet sammenfatning og konklusion

- Anvendelsen af rådgivningsinterval forudsætter, at rådgivning gives til og efterleves af alle, således at det tilstræbte beskyttelsesniveau opretholdes.
- Nærværende evaluering viser, at hverken i forhold til private eller offentlige legearealer er denne forudsætning opfyldt, idet omkring halvdelen af forældrene ikke handler som foreskrevet.

- De i såvel Københavns Kommune som i Rødovre/Glostrup valgte informationsveje (henholdsvis via institutioner eller direkte til beboerne) synes velvalgte, men effekten er ikke tilfredsstillende – hverken i forhold til private eller offentlige legearealer.
- Forurening opfattes forskelligt af fagfolk og forældre i denne undersøgelse. Forældrene vil gerne informeres, men det skal ikke alene være gennem børnehaven. Flere forældre ønsker en personlig information, stilet til dem, som beskriver de forureningsproblemer, som de skal forholde sig til.
- Såfremt myndighederne ikke vil gå på kompromis med det ud fra en sundhedsfaglig vurdering fastsatte beskyttelsesniveau, der danner baggrund for rådgivningsintervallet, må man overveje den hidtidige informationsstrategi og dennes effekt.
- De rådgivende myndigheder må overveje både den fysiske og intellektuelle tilgængelighed af deres informationsmateriale samt med hvilket interval det distribueres. Specielt i forhold til distribution via daginstitutioner må man være opmærksom på den meget hurtige udskiftning i modtagergruppen.

2 Summary and conclusions

2.1 Background and aims

For many years, lead was used as an additive to petrol and it is now found widely distributed in the soil in most major cities. Likewise, poly-aromatic hydrocarbons (PAH) are found at varying concentrations in the soil as a result of traffic, as well as industrial use.

Lead is known to affect learning abilities, depending on dosage, and potentially to cause neurotoxicity of a more general nature. Children are among the most susceptible to the toxic properties of lead. Lead is therefore one of the soil contaminants that have received the highest attention from health authorities.

The Danish National Board of Health regards 40 mg Pb/kg soil as the highest acceptable concentration of lead in soil. Large areas of Copenhagen exceed this concentration. For practical and economic reasons, an agreement between the environmental and health authorities was made. It accepted lead concentrations in soil up to 400 mg Pb/kg soil, provided that citizens and users of areas with lead concentrations in the range from 40-400 mg Pb/kg soil were informed about relevant preventive measures to reduce exposure to the contaminated soil. Thus, the prerequisite for this agreement was that citizens received, read, understood, and acted appropriately according to the given advice. This is termed 'guidance on behaviour'. This project aimed at evaluating if these prerequisites were fulfilled.

The focus was on information, attitudes, and behaviour among parents of children aged 3-5 years living in central or suburban Copenhagen. The study was a combination of qualitative interviews with a smaller number of parents and questionnaires to a larger group of parents. The qualitative approach illustrated the thoughts of families with smaller children regarding pollution, while the questionnaires elucidated whether these thoughts, attitudes, and behaviour were actually more generally representative for parents with young children living in an urban environment.

2.2 General attitudes and actions towards pollution

Results from the qualitative study

- To most families pollution was an unavoidable part of living in the city. Pollution is smog, noise, and dirt. Pollution is directly visible. Soil contamination with lead is different. It is not directly visible and therefore not what families immediately thought of when asked about pollution.
- Two kinds of pollution apparently existed. One that is uncontrollable (e.g. an accidental emission from a nuclear power plant close to Copenhagen), and one that parents regarded as controllable (e.g. food contamination).

Results from the questionnaire study

- Close to 80% of the parents frequently or occasionally thought about pollution in their daily lives – slightly more parents from central Copenhagen than from the suburban areas.
- About 50% of the parents mentioned air pollution as one of the two most significant environmental risks to their children.
- Soil pollution was rated among the two most significant environmental risks to children by 20% of the parents.
- A higher fraction of parents from the Copenhagen and Frederiksberg municipalities (central Copenhagen) rated air pollution as one of the two most significant environmental risks to children, than parents from the suburban municipalities. This compares with a higher rating by parents from these suburban areas of soil pollution as one of the two most significant environmental risks to children.
- A large majority of parents were actively avoiding or reducing exposure of their children to environmental risks (serving organic food, avoiding tobacco smoke, cleaning vegetables and fruit before serving them).
- Approximately 60% of the parents reported that their children always washed their hands before eating.
- There was a clear agreement between the general focus and attitude towards pollution and specific actions to reduce child exposure to pollutants (e.g. serving organic food, washing hands before eating).

2.3 Sources of information on pollution

Results from the questionnaire study

- Parents primarily obtained information on pollution through newspapers, radio, and television.
- Only 18% of parents from the Copenhagen municipality recalled having received information on pollution from their local authorities. This was the case for 52% of parents living in the Rødovre/Glostrup municipalities. This finding was in agreement with the information strategy used in these latter municipalities, where information was distributed as brochures from the municipalities to the citizens.

Conclusion

- The data indicate that information from the local authorities was read and remembered by many parents. A few parents suggested that this kind of information should be sent to the families as personal letters to avoid it disappearing among the large amount of circulars in the mail.

2.4 Soil pollution of parents' own gardens

Results from the qualitative study

- Families tended to define their own garden as clean, even though it was located in a polluted area. This is a consequence of the garden being defined or classified as an integral part of home, which by definition is clean.

Results from the questionnaire study

- Among the 140 parents with a private garden, 25% reported that the soil in their garden was contaminated.

- Among parents regarding their garden as contaminated, 60% had taken measures to reduce exposure of their children to soil contaminants. This was three times as many as among parents not living (or not knowing that they lived) on contaminated soil.
- Among parents stating that their garden was contaminated, 40 % answered that they had not taken any precautions to reduce the exposure of their children to soil contaminants. The questionnaire did, however, not allow us to analyse whether some gardens might have been totally covered with grass or concrete, thereby explaining the lack of effort by some of the above 40 %.
- The two dominant factors determining whether parents had taken action to reduce exposure of their children were the degree to which they thought about pollution during their everyday life, and their awareness of soil contamination in their private garden. The more general and attitude-based factor was thus quite important and must not be ignored.

Conclusion

- It will be an important task to decrease the fraction of parents not taking precautionary actions to reduce their children's exposure to soil contaminants, despite perceiving their garden as contaminated from the current 40%. Otherwise, the prerequisite for accepting the use of "guidance on behaviour" etc. instead of soil remediation disappears.

2.5 Soil pollution and public playgrounds

Results from the qualitative study

- Apart from faeces from cats and dogs, parents did not consider public playgrounds as polluted. Contamination of the public playgrounds only becomes visible when the municipality puts up signs indicating pollution.
- Parents expected the municipalities to deal with soil contamination of public playgrounds.

Results from the questionnaire study

- It seemed possible to increase the number of parents who took precautions to limit their children's exposure to soil pollution in public playgrounds from 10% to 40% by means of information. This means:
 - that information works, and leads to preventive measures among 40% of parents.
 - that 60% of parents do not take preventive measures despite information.
- Half the parents had no knowledge whether the soil of the public playground they used was contaminated and did not take any precautions in relation to their children's exposure to soil contaminants.

Conclusion

- A potential problem is that only half the parents are aware of soil contamination on public playgrounds, and that 2 out of 3 parents do not act as advised in the guidelines issued by the authorities.

2.6 Soil contamination in daycare centres

Results from the qualitative study

- Soil contamination was dealt with in different ways by the parents. Those who had experienced first hand the remedial measures on playgrounds in daycare centres were shocked by the sheer amount of soil that was excavated. They felt uninformed and were worried about approaching the management of the institution in case they were to give an impression of being “difficult” parents.
- Those parents with children in daycare centres that were scheduled for later renovation described that they had attended an information meeting. However, the only information they recalled was that the soil had to be changed. If their daycare centres was not first in line, this was interpreted as indicating that the pollution was not that severe after all.

Results from the questionnaire study

- This study indicated that in cases where the soil at a daycare centres was or had been contaminated, two out of three parents recalled receiving information from the institution, and two out of three parents remembered that preventive measures were taken to decrease the children’s exposure.

Conclusion

- It is not satisfactory if one out of three daycare centres neither informs nor takes preventive measures. An explanation could be that the parents were either misinformed when they thought that the soil in their institution was contaminated, or that they did not remember information that was actually given. Irrespective of explanations, this indicates that information between the institution and the homes can be improved.
- The majority of the parents wanted to be informed early on and play a role in cases of potential or actual soil contamination.
- To avoid misconceptions about contaminated soil, it should be considered whether information to parents with children in kindergartens that are not polluted might also be useful.

2.7 Concluding remarks

- A precondition for using the guidance interval (40mg Pb/kg – 400mg Pb/kg), and ensuring that the prescribed level of protection is kept, is that advice is given to and followed by all parents.
- This investigation demonstrated that neither in relation to public nor private playgrounds was this condition met, as half the parents did not act as prescribed.
- The routes chosen for distribution of information by the municipalities of Copenhagen and Rødovre/Glostrup (via institutions or directly to the individuals) seemed well chosen, but the effect of the information given was not satisfactory, neither in relation to private nor public playgrounds.

- An important point is that pollution was perceived differently by experts and lay people. The parents wanted to be informed, and not solely by the institution. Several parents asked for personal information to be mailed to them at home, describing the pollution, the potential consequences, and how to deal with it.
- Provided authorities do not want to compromise the health-based level of protection that forms the basis for the guidance interval, authorities will have to reconsider their present information strategy and its effect.
- The advisory authorities will have to re-evaluate the physical as well as intellectual availability of their information material, and how often information should be repeated. Especially when daycare centres are used for distribution, one must acknowledge the rapid change within this population of parents.

3 Undersøgelse af børneforældres viden, holdning og adfærd ved brug af lettere forurenede grunde

3.1 Baggrund

Udbredelsen af lettere forurenede jord i byområder er betydelig. Jordforureningsloven forudsætter, at en egentlig oprydning af alle forurenede områder prioriteres til de mest forurenede områder, mens der i de lettere forurenede områder rådgives/vejledes om, hvorledes kontakt til forurenede jord kan ændres gennem ændret adfærd og eksponeringsbegrænsende foranstaltninger. Miljøstyrelsen har udarbejdet en vejledning til kommunale og amtskommunale myndigheder og embedslæger med retningslinier for rådgivning, og de decentrale myndigheder har senere udarbejdet og udsendt informationsmateriale omkring forholdsregler i relation til forurenede jord til beboere i udvalgte områder. Det er formålet med dette projekt at undersøge, i hvilket omfang de berørte beboere m.v. læser materialet, forstår det og handler hensigtsmæssigt i forhold til det.

Der er både i Rødovre, Glostrup og Københavns Kommuner udarbejdet informationsmateriale vedrørende jordforurening. I Glostrup Kommune har man husstandsomdelt en pjecce i 1995 og efterfølgende hvert år annonceret i lokal-avisen med information om forurening og jordforurening. Herudover får alle tilflyttere information om forurening tilsendt, man udgiver en miljøavis fire gange årligt, ligesom man har en hjemmeside hvor borgerne kan hente information. I Rødovre kommune har man i 1996 uddelt en pjecce omkring forurening af jord og planter med tungmetaller til cirka 4300 børnefamilier, pjeccen har herefter været tilgængelig på biblioteker, rådhus samt på kommunens hjemmeside, ligesom man efterfølgende har uddelt den med mellemrum via dagplejere og kommunens institutioner samt til alle tilflyttere. Københavns Kommune udsendte i 1999 pjeccen "Forurenede jord i København - om børns udendørs leg" og minibogen "Victor ville ikke vaske hænder" til kommunens institutioner, fritidsordninger og dagplejepædagoger, som blev opfordret til at uddele den til forældrene. Pjeccen fremtræder som anbefalinger til institutioner, men forældre med private haver blev også nævnt i pjeccen, idet den også var tænkt som en foreløbig indsats på dette område. Der foreligger ingen opgørelse af, i hvilket omfang materialet rent faktisk blev uddelt til forældrene fra Københavns Kommune. Miljøkontrollen samt embedslægen arrangerede i efteråret 1999 informationsmøder i Københavns Kommunes 16 bydele, men interessen for dette tilbud var ikke stor, og der blev kun afholdt 5-6 møder.

3.2 Formål og generelle metodeovervejelser

Formålet med projektet er indledningsvist gennem interviews af en mindre gruppe børneforældre at afdække de begreber og tanker, som er relevante i deres syn på forurening, deres opfattelse af myndighedernes rådgivning og eventuelle ændring af

adfærd. Interviewene tog udgangspunkt i enkelte overordnede temaer. Disse var sundhed, risiko, forurening, informationsmateriale og adfærd. En analyse af svarene danner baggrund for udarbejdelse af et spørgeskema til anvendelse på en større gruppe børnefamilier med børn mellem 3 og 5 år, som bor i områder med lettere jordforurening. Spørgeskemaundersøgelsens mål er en evaluering af rådgivningsindsatsen i relation til brugere af lettere forurenede arealer. Fokus er på information, holdninger og handling blandt forældre til 3-5-årige børn. Spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført med deltagelse af 222 børneforældre fra det Storkøbenhavnske område.

Der er i mange byområder betydelige etniske og kulturelle forskelle mellem borgerne. Disse forhold er ikke belyst i dette projekt.

Den kvalitative undersøgelse præsenteres i det følgende som delprojekt A, mens spørgeskemaundersøgelsen præsenteres som delprojekt B.

3.3 Delprojekt A, den kvalitative interviewundersøgelse

Den kvalitative interviewundersøgelse blev tilrettelagt som en dybdegående, eksplorerende undersøgelse. Den tog udgangspunkt i kvalitative interview med et begrænset antal familier. Den havde til formål at skabe indsigt i den måde, familierne tænker og erfarer forurening generelt, og specifikt i relation til jordforurening mm. Det vigtige var, hvordan familierne håndterede forurening i dagligdagen i relation til børnehaven, legepladser, egen have mm.

Metode. Via kontakt til et antal børnehaver med varierende jordforureningsgrad, blev der via børnehavederen etableret kontakt til 10 forældre til børn mellem 3 og 5 år. Disse forældre blev interviewet. Interviewene fokuserede på handlinger, det der faktisk blev gjort, og holdninger, det der blev opfattet som rigtigt at gøre. Familierne blev således valgt strategisk, så de fik passet børn i områder med forskellig grad af jordforurening. Mange familier boede i samme lokalområde som børnehaven. Interviewene blev udført i familiernes hjem.

3.4 Delprojekt B, spørgeskemaundersøgelse

På baggrund af den kvalitative undersøgelse blev der udarbejdet et spørgeskema. Det indeholdt spørgsmål indenfor de samme temaer, som de kvalitative interviews, med svarkategorier baseret på de betydninger, som familierne bragte frem under hver af kategorierne sundhed, risiko, forurening, informationsmateriale og adfærd. Herudover blev der indsamlet en række basale sociodemografiske oplysninger om antal børn i familien, børnepasning, boligforhold samt forældres alder og uddannelse. Det tilstræbtes at begrænse antallet af spørgsmål i spørgeskemaet for at sikre, at telefoninterviewet kunne gennemføres relativt hurtigt med bevarelse af samme koncentration hos respondenterne først som sidst i spørgeforløbet.

Metode. Undersøgelsen blev tilrettelagt som en tværsnitsundersøgelse. Intervieweren udfyldte spørgeskemaerne (bilag 2) under interviewet, som skete via telefon. Den person, der i det daglige tog sig mest af barnet, blev interviewet.

4 Delprojekt A – kvalitativ undersøgelse

Formålet med den kvalitative undersøgelse var gennem tematiserede og fokuserede, dybdegående og eksplorerende kvalitative interviews at afdække de begreber og overvejelser, som er relevante i beskrivelsen af beboernes syn på forureningen, deres opfattelse af myndighedernes rådgivning og eventuelle ændring af adfærd.

Kvalitative interviews er en forskningsmetode, som beskriver informantens opfattelse ud fra dennes sproglige begreber og betydningsdannelse. Der spørges til det konkrete (handling) som kontrast til holdning. Man arbejder ud fra overordnede emner i en interviewguide, men ikke med faste spørgsmål. Informanterne vælges strategisk ud fra et ønske om at få belyst problemstillingen så bredt som muligt. Man søger efter forskelle og variation, men ikke repræsentativitet, som man forstår det indenfor den kvantitative forskning. I den kvalitative forskning leder man efter forskellige måder at se eller løse ting på, forskellige opfattelser, f.eks af forurening, og adfærd i relation til forurening. Man er på jagt efter mulige opfattelser. Derfor har det i princippet ingen betydning, om det er en eller alle interviewede, der opfatter en ting på en bestemt måde. Analysen tager udgangspunkt i informanternes udtalelser, og ser efter: betydning, sammenhænge og kulturelle opfattelser. Kvalitative interviews kan både bruges alene og til at danne baggrund for kvantitative spørgeskemaer, hvor man har et ønske om at etablere et spørgeskema, som tager udgangspunkt i de perspektiver, som er vigtigt for svarpersonerne.

4.1 Valg af temaer til interviews

Et kvalitativt interview gennemføres ofte ud fra nogle temaer, som forskeren vælger i relation til det første interview og siden udvider med de temaer, som kommer frem i de efterfølgende interviews. I denne undersøgelse blev temaerne valgt ud fra en eksisterende forskningsbaseret viden om holdninger og adfærd i danske børnefamilier indsamlet i forbindelse med projektet "Den sunde familie, den sunde krop - samspillet mellem biologi og kultur i det (post)moderne samfund". Dette projekt 2) afdækker en gruppe danske børnefamiliers forhold til sundhed og sundhedens placering i hverdagen. Denne undersøgelse understreger, at sundhed opfattes som et relationelt begreb, hvor sundhed vurderes i relation til fravær af sygdom. Det dækker også en adfærd, som er til forhandling i familien, hvor målet er familiens trivsel snarere end sundhed i en medicinsk forstand. Desuden er der en tæt forbindelse mellem sundhed og risiko. Således reguleres sundhedsadfærden i relation til begrebet "variation", som er en måde, hvorpå risiko begrænses ved at sprede adfærden over forskellige tiltag. Dette sker, fordi sundhedsbudskaberne ændres hele tiden og derfor er vanskelige at efterleve. Den førnævnte undersøgelse gav inspiration til at belyse denne undersøgelses problemstilling med udgangspunkt i begreberne forurening, sundhed, risiko, adfærd og informationsmateriale. De valgte begreber blev i denne undersøgelse indledningsvis af afgrænset således:

Forurening. Forurening er noget, der er til stede som en del af den verden, vi lever i. Forurening er en ting, som alle kender til, men som først bliver aktuel, når den har betydning for det liv, der leves. Spørgsmålet er her, hvordan disse familier oplever den

forurening, som de er udsat for, og hvilken ændring denne forurening medfører i deres liv.

Sundhed. Sundhed er en ting, som optager børnefamilierne meget. Forældrene føler, at de er ansvarlige for børnenes sundhed, og mange ændrer deres sundhedsadfærd, netop når de får børn. De voksne er meget opmærksomme på de sundhedsbudskaber, der kommer gennem kampagner m.m., men ofte er den sundhed, der skabes i familierne, præget af det mulige snarere end det ideelle. Sundhed er på mange måder en speciel ting. For sundhed er på den ene side noget, som der arbejdes på her og nu, og på den anden side en ting, som vil/kan få betydning i fremtiden. Sundhed er i dette projekt vigtigt som en kontrast til forureningen, som også vil få betydning i fremtiden.

Risiko. Risiko er et begreb, som ofte anvendes i videnskabelige redegørelser. Vi ved meget lidt om, hvordan risiko opfattes f.eks. af børnefamilier. Hvilken risiko oplever familierne f.eks., at de har i relation til den forurenende jord. Hvilken risiko oplever de, at den udgør for deres børn. Hvordan afgrænses, opfattes og håndteres en risiko, som man ikke umiddelbart kan opfatte. I relation til sygdom ved vi, at det at blive syg ofte opfattes som noget tilfældigt, som noget der rammer, uden at man kan gøre noget. Selvom vi ved, at sygdom kan ramme, er det først, når den rammer, at vi forholder os til den. På samme måde er forurening noget, vi ved eksisterer, men først forholder os til, i det øjeblik det er en kendsgerning. Spørgsmålet er her, hvilken risiko familierne oplever, at de er udsat for, om de føler, at den er her og nu, og hvordan de informationer, de får, indgår her.

Adfærd. Det er en almindelig antagelse, både i den medicinske verden og i de sundhedskampagner, som staten gennemfører som massekampagner, at viden styrer holdning og dermed adfærd 3). Der er en tendens til at betragte det som uproblematisk at få mennesker til at ændre adfærd ved at "tilføre" dem viden. Men sådan fungerer det ikke. Mennesker er i virkeligheden ikke tomme kar, som venter på at blive fyldt med viden. Således viser evalueringer af sundhedskampagner, at viden ikke styrer adfærd. Tværtimod kan mennesker godt have viden (om f.eks. sundhed) men samtidig undlade at handle i overensstemmelse hermed. Fra hverdagslivs-undersøgelser 4) ved vi, at der er mange faktorer, f.eks. forhold i familien, som spiller ind i de beslutninger, der tages i børnefamilierne. I undersøgelsen her er det vigtigt at få afdækket disse yderligere faktorer, og den rolle de spiller.

Informationsmateriale. Det skriftlige informationsmateriale, som familierne på den lettere forurenede jord har fået, er den eneste skriftlige oplysning og påvirkning, de har fået. Spørgsmålene bliver her, om de har læst det tilsendte, hvilken betydning de tillægger det, og hvordan dette materiale indgår i den almindelige diskussion af forurening i hverdagen. Henter man oplysninger fra aviser m.v.?

Temaerne indgik i en såkaldt interviewguide, som blev brugt som inspiration i interviewene, men ikke fulgt slavisk. Den er præsenteret i bilag 1.

4.2 Informanter

Informanterne blev strategisk udvalgt, således at de repræsenterede forældre til børn i børnehaver med forskellig blybelastning. I den forbindelse kontaktede vi i alt 9 institutioner, hvor vi på forhånd kendte blybelastningen af jorden. De var fordelt med 3 med lav belastning (40mg/kg), 3 med en belastning på 150mg/kg og 3 institutioner, der allerede havde fået udskiftet jord. Rationalet bag dette valg var, at vi ønskede at

interviewe forældre med forskellig erfaring omkring forurenede jord. Forældre, der ikke kendte til forurening i børnehaven, ville give os indblik i de tanker, man i al almindelighed gør sig om forurening, risiko mm. Den næste gruppe var potentielt blevet informeret om forurening. De ville give os indblik i, hvilken information de i givet fald havde fået, samt reaktionerne, når forureningen var tættere på. Vi ville gerne have interviewet forældre med børn i børnehaver med større blybelastning, men det viste sig ikke muligt. Derfor blev de sidste institutioner valgt blandt nogle, der allerede havde fået skiftet jord. De havde været igennem processen og var, fordi de havde det lidt på afstand, lettere at udspørge om deres oplevelser, forklaringer og reaktioner. Ikke alle institutioner havde børn i den ønskede aldersgruppe. Dette udelukkede en institution. En institution mente ikke, at forældrene ville være motiverede. Tre institutioner udtrykte interesse, men ønskede senere ikke at deltage. Forældrene kom derfor fra fire institutioner. Desværre medførte frafaldet, at der ikke blev interviewet forældre med børn i børnehaver med lav blybelastning.

Der blev gennemført 10 interviews med i alt 11 børneforældre. 8 mødre og 3 fædre. To familier kom fra Bispebjerg. De havde børn i en børnehave med en blybelastning på 150 mg/kg jord, og børnehaven stod for at skulle have skiftet jord 5). 3 familier boede i Vanløse og havde børn i en børnehave med en blyforurening på 128 mg/kg. Børnehaven stod for at skulle have skiftet jord. 3 familier kom fra Christianshavn og havde børn i en børnehave med en belastning på 95 mg/kg, denne havde i løbet af sommeren fået skiftet jord og jernbanesveller. 2 familier boede i Sundby på Amager og havde børn i en børnehave med en belastning på 150 mg/kg. Børneforældrene havde forskellig uddannelsesmæssig baggrund og repræsenterede forskellige boformer: villa, rækkehus og lejlighed. Deres børn var mellem 3 og 5 år gamle. (Opgørelse over forældrene vedlagt som bilag 3).

Vurderet i relation til forældrene i spørgeskemaundersøgelsen fordelte forældregruppen sig med 1/3 i hver af de erhvervskategorier, som er beskrevet i spørgeskemaundersøgelsen.

Interviewene blev gennemført hjemme hos børnefamilierne. De tog i gennemsnit en time. De blev transskriberet og fylder hver mellem 20 og 25 sider i transskriberet form.

4.3 Beskrivelse og tolkning af interviews

I det følgende beskrives de overordnede emner, sådan som børneforældrene beskrev dem, og tolket af os i relation til de teoretiske perspektiver som bedst perspektiverer forældrenes udtalelser.

Som illustration til analysen præsenteres forskellige udsagn fra interviewene. Disse repræsenterer forældrenes erfaringer og overvejelser. Citaterne er valgt, så de præsenterer generelle opfattelser i den interviewede forældregruppe. Det gælder også, hvor der i rapporten alene citeres en enkelt forælder.

4.3.1 Hvad er forurening?

For børneforældrene var forurening et spørgsmål om støj, os og snavs. En forælder siger: "Ja, men det er støj. Og det er os, og det irriterer mig...6) jeg kører den vej, og henter børn der også. Og det generer mig, støjen. Og om sommeren, der kan jeg lugte det, meget mere end om vinteren, og det generer mig".

For børneforældrene er det især støjen og luftforureningen, forårsaget af biler, som er generende, både for dem selv og deres børn. Forureningen er meget håndgribelig. Det

er noget, der kan høres (støj) og lugtes (os), og det er snavset. Flere gør opmærksom på, at når man har været væk fra byen og vender tilbage, så lugter den snavset. Sammenfattende er forureningen til stede, og noget alle tænker på. Men samtidig skal man kunne leve med og håndtere den. Flere er således inde på, at forurening er et vilkår, der følger med, når man bor i byen. De beskriver også, at hvis man ikke kan leve med forureningen, så er man nødt til at flytte fra byen, "drastiske valg", som forældrene siger. Og i og med at familierne i denne undersøgelse stadig bor i byen, så har de besluttet (eller været nødt til at beslutte), at forureningen kan de leve med. Udtalelsen "det er nok ikke så slemt" går igen.

Karakteristisk for forældrenes opfattelse af forurening er, at de selv er med til at skabe den. Flere forældre gør opmærksom på modsætningen mellem deres brug af bil og den forurening, den skaber. Denne adærd er et spørgsmål om at få familielivet til at fungere, selvom man så forurener selv. Nogle vælger at bruge cyklen, og ser det som en forureningsnedsættende faktor. De inddrager ikke den sundhedsmæssige betydning af, at de selv udsætter sig for den forurening, de omtaler fra bilerne.

Karakteristisk for forureningen af møg (i betydningen møgbeskidt), støj og os er, at den er synlig. Den står dermed i modsætning til den forurening, som ikke kan ses, høres og lugtes, f.eks. jord- og vandforurening.

Når børneforældrene skal prioritere indsatsen mod forureningen, er det helt klart luftforureningen, især fra bilerne, som får første prioritet. En far siger: "Trafikken er ..en meget større sundhedstrussel end forurenede jord. Men det er ligesom, at man accepterer det som et vilkår.. det er noget, som man må tage med, når man bor i en by".

Madforurening er noget, mange forældre nævner. Maden opfatter de som forurenede med tilsætningsstoffer, som de forsøger at undgå eller begrænse. Det samme gælder for tilsætningsstoffer i og forurening via rengøringsmidler mm. Det, der er karakteristisk for denne form for forurening, er, at den opfattes, som noget den enkelte kan kontrollere. Man kan købe økologisk, undgå tilsætningsstoffer og bruge vaskemidler, som ikke forurener. Det begreb, der hyppigst bruges om maden, er, at den skal være "ren". Dette i kontrast til den "snavsede" forurening.

En mor, der har en uddannelse i og arbejder med miljøproblemer, har en anden definition på forurening, som ligger meget tættere på den videnskabelige. Hun siger "forurening er gift eller skadelige stoffer, som spredes til luft, jord eller mad. Som findes i grundvand, drikkevand og badevand – som skader mennesker". Men hendes daglige adfærd er ikke anderledes end de andre børneforældres.

Sammenfattende er forurening således ikke et entydigt begreb hos de interviewede børneforældre, og deres holdninger er præget af, at de skal leve med forureningen i deres dagligdag.

4.3.2 Hvornår bliver forurening relevant?

De interviewede børneforældre ser forurening som noget, der er til stede, men som de må leve med. En mor siger om vandforurening "så må vi håbe, at han ikke tager skade af det". Andre siger "det (sygdom) sker kun for andre". En mor udtrykker det samme om jordforureningen i børnehaven. Hun føler det anmassende og som noget, hun ikke har bedt om at få ind på livet – "Og det synes jeg er.. for dårligt, at man ikke reagerer hurtigere... I virkeligheden, så giver det lidt en følelse af at.. jeg er havnet i det her problem. Fordi.. sådan noget, det er noget, der kun sker for andre. Men når det

(forureningen) ikke indvirker på en, så glemmer man det. Der er Gud ske lov ingen af os, der har astma og sådan noget, så vi mærker det ikke”.

”Så længe man er rask, er der ingen problemer”, siger en mor, og det, hun specielt tænker på, er sygdomme som astma. En mor, som har haft et barn med astmatisk bronkitis (og således haft problemerne inde på livet), ser en relation mellem barnets sygdom og luftforureningen. Familien har taget konsekvensen (som de andre taler om) og er flyttet ud i byens periferi. At moderens måde at se sammenhænge på er anderledes end videnskabens kommer til udtryk, når hun kæder det mindste barns mellemøretændelse sammen med madforurening.

Sammenfattende er forurening et vilkår ved at leve i byen. Den bliver først relevant hvis børnene bliver syge, for sygdom ses bl.a. som et resultat af forurening. Og som ved sygdom generelt er det et vilkår, som indtil man selv bliver syg, findes i livets periferi. Når sygdom så opstår, begynder man at tænke i årsager og skaber forklaringsmodeller, som bl.a. indeholder overvejelser over sygdommens årsag.

4.3.3 Forurening af jord og legepladser

Jordforurening og forurening af legepladser ser forældrene også i udpræget grad som et spørgsmål om synlighed og kontrollerbarhed. Forurening af legepladsen handler mest om katte- og hundelort i sandkassen. Disse kan man selv fjerne, hvorved forureningen bliver kontrollerbar.

Man går ud fra, at de offentlige legepladser ikke er forurenede. Som en far siger ” Der er faktisk en naturlegeplads tæt på Christianshavn, hvor jeg tilfældigvis gik forbi. Og der..var sat store skilte op,.. en advarsel til folk (om at legepladsen var forurennet). Jeg har ikke set sådan ét (tidligere)..”. Med andre ord er det først, når budskabet træder ind i den egne virkelighed, at forureningen bliver virkelig. Det er først, når forældrene ser skiltene på den offentlige legeplads med forurening, at det går op for dem, at den kan være forurennet med andet end dyrenes efterladenskaber.

Den egne have har blandt forældrene en speciel status som ren. Den anses ikke for at være forurennet til trods for, at den måske ligger op af et forurennet banelegeme. Medens forældrene ikke ville drømme om at spise de bær, der vokser langs banelegemet, så spiser de frugt og grønt fra egen have, som måske yderligere ligger på en tidligere losseplads. Til gengæld er det ofte begrænset, hvad familierne har af frugt og grønt i haven. Haven prioriteres til leg og afslapning, hvilket gør, at man begrænser arbejdet og dermed grøntsagerne. Der er ingen af forældrene i interviewene, som udtrykker, at de er lige glade med forureningen, eller at børnene ikke leger ude.

I relation til børnene er der mange ting, der spiller en rolle. F.eks. siger flere forældre, at børn skal have lov til at være børn. De skal kunne snavse sig til og more sig. Og de må ikke gøres bekymrede for forurening.

4.3.4 Forurening af børnehøjorden

For mange forældre handler forurening i børnehaven om bilos, støj og efterladenskaber fra hunde og katte.

Når de taler i generelle vendinger omkring børnehaver og forurening, siger flere, at ” de (myndighederne) ville ikke lave en børnehave sådan et sted”. Eller sagt med andre ord,

den generelle holdning er, at man ikke kan forestille sig, at myndighederne udsætter små børn for forurening ud over den generelle.

I relation til deres eget barn nedtoner forældrene den potentielle risiko ved forurening og bemærker, at "det er nok ikke så slemt". Som en mor udtrykker det: "jeg har tænkt, at det ikke var specielt vigtigt. Fordi så ville de (børnehavens ledelse) jo heller ikke lade børnene lege (i jorden), de har jo rendt og leget i jorden derhenne"

Andre synes om den forurenede jord "at det er synd, børnene ikke kan grave huller". En mor beskriver, at det med den forurenede jord ikke er noget problem, fordi hendes barn er børnehavebarn og ikke putter jord i munden. Som hun siger "de spiser jo ikke jord på det tidspunkt – altså, jeg er ikke sikker på, at det overhovedet udgør en risiko".

En mor, der har professionel viden om bly og et barn i en børnehave, som skal have skiftet jorden, siger: "bly, det er jo selvfølgelig et giftigt metal. Men det er jo alle steder, hvor der er meget trafik. Og specielt er det jo fra før den blyfri benzin kom, så jeg tror, at man skal spise meget jord for at få blyforgiftning". Flere andre argumenterer for at blyforurening fra benzin er en form for "begrænset" forurening, der nu er stoppet.

En anden mor siger om håndvask i børnehaven, at "det ved jeg jo ikke (om de vaskede hænder efter leg i jorden). Det var jo i børnehaven, det foregik. Vores jord er ikke forurenede". (Børnehaven og egen have ligger i samme område). Når forældrene taler om håndvask som indsats imod jordforurening, relaterer de det til noget, der skal ske i børnehaven. En indsats som er uden for deres kontrol. En husker, at de i børnehaven fik udleveret en pixibog om jordforurening og håndvask. Men det var for 3-4 år siden og til et ældre barn. Hun nævner selv, at hendes børn vasker hænder i forbindelse med måltider. Andre forældre nævner ikke spontant relationen mellem håndvask og jordforurening, ej heller information de har modtaget om dette.

Så længe der ikke er håndgribelige tegn på forurening, oplever forældrene ikke, at det er deres problem, men et problem, som børnehaven må håndtere.

En mor beskriver, at barnets børnehave er på venteliste til at få jorden skiftet ud. Hun siger "nå, men så tænker man, så er den nok ikke så slem som de andres. Så det går nok". Hun tolker således, at det bliver positivt og håndterbart.

Svellerne, som er blevet fjernet i mange børnehaver, betragter forældrene som et synligt og afgrænset problem, som de ikke er specielt foruroligede over, og som der kan tales åbent om. Anderledes synes det at forholde sig med den forurenede jord, når man begynder at fjerne den. Det er først, når der bliver gravet op i børnehaven, at jordproblemet jf. forældrenes beskrivelser bliver virkeligt, fordi opgravningen viser, hvor meget der skal fjernes. Og så begynder de at spekulere. En far siger "nu har de arbejdet på det i 10 uger, og de sagde, at det ville vare 4". Faderen tolker de 10 uger som et udtryk for, at det må være meget værre end forventet. Han spørger børnehavedledelsen, men får ikke noget ordentligt svar.

De fleste forældre beskriver, at de ikke insisterer på at få oplysninger fra personalet om forureningens karakter. Som en mor forklarer: "jeg er også bange for, at det skal gå ud over mine børn, at jeg er sådan én, der kommer og kritiserer".

Sammenfattende ser det ud, som om relationen til børnehaven er ømtålelig for forældrene, hvilket kan betyde, at de ikke insisterer på at få oplysninger.

4.3.5 Information om jordforurening

I interviewene fortæller flere forældre, at de har været til informationsmøder i børnehaven omkring det, at jorden skulle udskiftes. Nogle er blevet informeret om, at der er tale om bly. Men de giver ikke udtryk for, at de havde specifikke behov for information på dette tidspunkt, og en del er slet ikke klar over, hvilken form for forurening, der er tale om. Andre husker alene, at de har fået besked om opgravning, men ikke årsagen. En mor gør opmærksom på, at hun ikke er klar over, om det er børnehaven, der informerer dårligt, eller den selv er blevet informeret dårligt. Der er således ingen af forældrene, der har tjek på, hvordan og gennem hvem informationsstrømmen går, og det gør det måske også svært f.eks. at søge oplysninger hos myndighederne. Og derfor bliver det institutionen, der set fra forældrenes synspunkt kommer til at bære hele oplysnings- og vidensformidlingsansvaret. Det gælder for alle de interviewede forældre, at de bor i en kommune, hvor man har valgt alene at informere om jordforurening gennem institutionen.

Når udskiftningen af jord er en realitet, giver forældrene udtryk for, at der er et behov for yderligere og specifik information.

En far siger ”..det kom meget bag på mig. En dag, da jeg..skulle aflevere min søn, så var børnehaven gravet op. Jeg havde ikke hørt noget inden. Det er jo klart, man bliver bekymret over, hvad det nu skyldes - og jeg så selv nede i jorden, at de rodede rundt i sådan nogle olie- plamager, og det så meget voldsomt ud. Et eller andet sted har vi altid vist, at der var noget forurening dernede, fordi man har talt meget om de trykimprægnede stolper, som har afgrænset sandkasserne... men jeg tror ikke rigtig, at der har været nogen forældre, der har været så opmærksomme på (det).” Citatet understreger, at forældrene ikke skelner mellem forskellige typer forurening, men slår dem sammen i en kategori.

En far fortæller, at den sandkasse, der er udgravet i 1 1/2 meters dybde, og som ikke bliver fyldt med nyt sand, giver ophav til mange tanker. I en sådan situation er der nogle (få) forældre, der spørger. Typisk de forældre som har et fagligt kendskab til forurening. Men denne mors beskrivelse er typisk: ”Jamen, jeg fik ikke noget at vide. Jeg har faktisk spurgt lederen, hvad det var, den egentlig var forurenede med. Men det vidste de ikke noget om. Fordi jeg beskæftiger mig selv med miljø i forbindelse mit arbejde. Jeg arbejder i miljø-afdelingen. Og så spurgte jeg: ”Er det tungmetaller?” Jamen, det vidste de ikke. Det var måske noget gammelt forurening. Og vi har også diskuteret omkring et højere hegn, måske kunne afhjælpe noget af det os og partikler, der kunne komme ind... Men det mente ledelsen ikke. Så jeg har sådan set indtryk af, at pædagoger og ledelse intet ved om det. Jeg ved ikke, om de har sat sig ind i det, men de ved intet om det.”

Men en far gør opmærksom på, at information ikke kun er en ting, men kan gives på mange måder. ”Vi er jo aldrig nogensinde blevet orienteret om, hvor galt det egentlig er med den forurening. Vi har hørt en masse ting og fået en masse ting at vide, af pædagoger og andre lægfolk, men vi har aldrig nogensinde fået en officiel henvendelse fra Københavns Kommune, hvor de skriver at - ”Kære forældre... - Det har vist sig, at jeres børnehave er forurenede. Det er så-og-så slemt. Vi vurderer risikoen til at være sådan-og-sådan.” .. Og egentlig så synes jeg, hvis det er en - hvis grunden er forurenede, og det er alvorligt, så vil jeg egentlig gerne have en personlig orientering. Dvs. et brev med mit navn skrevet på, eller med min kones navn skrevet på, eller med mit barns navn skrevet på, hvor Københavns Kommune, uden at lægge fingrene imellem, fortæller mig

om, hvor galt det er, sådan at jeg kan tage stilling til, hvad jeg udsætter mit barn for ved at aflevere det i børnehaven”.

4.3.6 Opsummering

- For familierne er forurening en del af det at bo i byen. Forurening er røg, støj og møg. Den er registrerbar i hverdagen. Jordforurening, som ikke er registrerbar, er derfor en anden type forurening, end den familierne umiddelbart tænker på.
- Forurening er noget der både er ukontrollerbart (f.eks. et muligt udslip fra Barsebäk) og noget, man selv mener at kunne kontrollere (f.eks. madforurening)
- Familierne har tendens til at definere egen have som ”ren”, selvom den ligger i et forurenede område. Dette er udtryk for, at haven klassificeres som hørende til hjemmet.
- Jordforurening af legepladser er i forældrenes tanker primært efterladenskaber fra hunde og katte, som de selv fjerner. Anden jordforurening af legepladser er generelt ikke noget, forældrene overvejer. Den bliver først synlig i det øjeblik, der bliver sat skilte op på legepladsen.
- Forældrene giver udtryk for, at de opfatter denne sidstnævnte type jordforurening af legepladsen som noget, kommunen tager sig af.
- Forurening af jorden i børnehaver håndteres forskelligt blandt forældrene. De, der har fået skiftet jorden ud, er rystede over hvor meget, der er blevet gravet op, over hvor lidt information, de har fået, og hvordan de oplever, at de ved at spørge ledelsen (som ikke ved noget) kan blive rubriceret som besværlige forældre. De, der endnu ikke har fået skiftet jorden ud, men skal have det, beskriver, at de har været til informationsmøde i børnehaven. Men det eneste, de kan huske bagefter, er, at der skal skiftes jord. Er de ikke de første, der skal have skiftet jord, tolkes denne oplysning som et udtryk for, at deres børnehave ikke er så slemt ramt.

4.4 At leve med risiko

Kvalitativ forskning er optaget af de betydninger, som begreber tillægges af den enkelte. I dette projekt er et af fokusområderne, hvordan informanter i bestemte sociokulturelle miljøer (her bestemt af bosted) lever med og konstruerer et risikobegreb, som giver mening for dem. Samtidig sker denne risikokonstruktion indenfor bredere samfundsbestemte rammer. En beskrivelse af disse samfundsbestemte rammer kan man finde i den samfundsvidenskabelige teori omkring risikobegrebet. På den måde sættes forældrenes syn på og håndtering af forurening ind i et større teoretisk perspektiv. Denne mere teoretisk orienterede synsmåde gør det muligt at komme et niveau videre fra forældrenes specifikke udtalelser ”sådan gør vi” til en mere overordnet forståelse af, hvorfor mennesker under dagens samfundsforhold handler, som de gør, udtrykt på en anden måde ”hvad det sagte er udtryk for”.

Visse former for forurening af jorden er en risiko for de børn (eller andre), der kommer i berøring med jorden. Risikoen er en risiko i forhold til helbredet, det vil sige en sundhedsrisiko.

Jordforurening og de tanker, som forældre og andre gør sig, kan derfor med fordel sættes i relation til teoretiske perspektiver på opfattelsen af og håndteringen af risiko. I det følgende er det især antropologen Mary Douglas (7), sociologerne Anthony Giddens og Ulrich Beck og historikeren Michel Foucault, der refereres til. Douglas interesserer sig for relationen mellem risiko og kultur og ser risiko som noget, der håndteres ud fra kulturelle spilleregler. Giddens og Beck er optaget af betydningen af risiko i relation til forskellige historiske epoker, og ser risikoopfattelsen som bestemt af samfundets

struktur. De skriver om risikobegrebet i samtiden, som de omtaler som det senmoderne. Foucault har samme interesse som Giddens og Beck, nemlig at se risikoopfattelsen i relation til forskellige historiske epoker. Men han er optaget af statens rolle i håndteringen af risiko, et perspektiv, der er interessant for vores problemstilling, specielt i relation til formidling af information om forurening.

4.4.1 Risiko og kultur

Ifølge Douglas skal risiko forstås i relation til den kulturelle sammenhæng, hvori den forstås og forhandles. Der er således ikke ét risikobegreb men mange, som fungerer i forskellige sociale sammenhænge. Definitioner af risiko skaber grænsedragning, specielt mellem det risikofyldte og det ikke så risikofyldte. Også den klassiske opdeling i rent og urent findes i relation til forurening, når den betragtes som røg, støj og møg, d.v.s. snavs.

For den enkelte bliver risiko en del af menneskelivet. Risiko er noget, der kan håndteres gennem menneskelig intervention, og risiko forbindes med opfattelser omkring valg, ansvar og bebrejdelse.

For Douglas og andre kulturforskere er risiko ikke et statisk begreb, hvis indhold bestemmes objektivt, f.eks. via videnskabelig erkendelse. Det er et begreb, hvis indhold genereres i en social sammenhæng. Risikobegrebet er hele tiden åbent for forhandling og ændring. Hovedformålet med at afgrænse risikoen er, at bringe orden, betydning og håndterbarhed af risikoen i relation til de livsbetingelser, som den enkelte har. Det er det, der sker, når familierne bruger fravær af sygdom hos børnene som udtryk for (tolkning på), at forureningen nok ikke er så slem. Et andet eksempel er, når familierne betragter deres havejord som "ren" i modsætning til omgivelserne, som betragtes som forurenede. Her skaber de orden i et system, hvor hjem betragtes som rent, og det der er udenfor som urent. For at haven kan inkorporeres i det rene, må den symbolsk kategoriseres som ikke-forurenede.

Når familierne i en anden sammenhæng bemærker, at de i børnehaven alene fik besked på, at jorden skulle udskiftes, og at de i øvrigt ikke stod først på listen, hvorfor det "nok ikke var så farligt", må det tolkes som en måde at gøre problemet håndterbart på. Denne tolkning understreges af spørgeskemasvarene på scenariet omkring den forventede handling i tilfælde af mistanke om forurening i børnehaven. Her svarer de fleste, at man skal tage det roligt, undersøge og undgå panik. Alle tre ting, som gør problemet håndterbart for en børnefamilie, som ikke oplever, at den kan gøre meget for at undgå den samfundsskabte forurening. Som de i øvrigt selv ser de bidrager til.

4.4.2 Samfundet i senmoderniteten

Samfundet i senmoderniteten er præget af opfattelser og vilkår, som gør denne tidsperiode anderledes end tidligere perioder. I det senmoderne opfattes risiko som et livsvilkår, men også som en ting, der kan håndteres, kan forebygges og til en vis grad undgås. Man har dog ikke længere troen på fremtiden som fri for risiko, men heller ikke troen på, at risiko er skæbnebetinget og rammer tilfældigt. Risiko er blevet et livsvilkår. Noget den enkelte må leve med og forholde sig til. Men samtidig også noget den enkelte ikke personligt kan forhindre eller kontrollere.

Det er dette meget globale risikobegreb, som informanterne refererer til, når de taler om risikoen ved atomudslip og den generelle risiko ved luftforurening mm.

Risiko eksisterer ikke alene i relation til omgivelserne, men findes også i hverdagslivet som noget, den enkelte bør styre og kontrollere. Samtiden lægger, med dagens

individualisme og opfattelsen af livet som formbart, et yderligere ansvar på den enkelte med hensyn til at styre og forme sit liv. Risikoen og dens styring kommer til udtryk, når familierne, for at undgå tilsætningsmidler i maden, vælger at spise økologisk. De ved godt, at de ikke kan gøre meget for at få nedlagt Barsebäck, men maden, den har de kontrol over.

Der er således en generel optagethed omkring at forebygge risiko, hvor forebyggelse af problemerne kan ses som et forsøg på at bringe fremtiden under kontrol. Det er i denne sammenhæng, at staten får en rolle som forebygger af/ beskytter mod risiko.

Både Beck og Giddens bruger begrebet refleksivitet i beskrivelsen af risiko. Dette begreb knyttes både til individet og til staten. I refleksiviteten ligger, at opfattelser f.eks. af risiko og sundhed løbende ændres. En af de ting, der indgår i refleksiviteten, er "ekspertviden". Men ekspertviden er ikke nogen fast størrelse, fordi den hele tiden ændres. Dette ses bl.a. i ernæringsdebatten, hvor det rigtige, det sunde, løbende ændres. Men det forekommer også indenfor forureningsdebatten.

Eksperten i det senmoderne er, i modsætning til tidligere eksperter, ikke en person i kød og blod, men en institution. Råd og anvisninger, som tidligere kom fra andre personer i lokalsamfundet, kommer nu fra upersonlige statsinstitutioner. Rationalet for rådene er ikke, som tidligere erfaring eller personlige oplevelser, men begrundes ofte i udregninger, tal, og fremskrivninger, og tal er upersonlige.

4.4.3 Risiko og tillid

Samtidig etablerer mennesker i følge Giddens nære personlige relationer, som bygger på tillid. Børnehaven er del i en sådan nær relation. Og spørgsmålet om tillid kommer op netop i relation til oplysning om forurening. Når børnehaven f.eks. ikke kan eller vil fortælle om måleresultater, oplever forældrene et brud på tilliden.

Men tillid er ikke noget, man kan skabe permanent. Den skal vindes og løbende forhandles. Også eksperterne har brug for tillid. I den sammenhæng er det ikke godt for tilliden, hvis eksperternes budskaber enten er uklare, som man ser det omkring fødevarer, eller ikke kommer direkte frem. Som en del af forældrene giver udtryk for i denne undersøgelse.

4.4.4 Statens rolle

Foucault gør opmærksom på, at staten, når den opstår, får en interesse i at styre befolkningen, bl.a. dens sundhed. Det er i denne sammenhæng, at eksperterne opstår. Viden om samfundet indsamles og bearbejdes af disse. Den viden, der opsamles, er ofte statistisk, og formidling af resultaterne sker via tal, f.eks. gennemsnit.

Risiko bliver problematiseret, beregnet og opfattet af staten som noget, der kan styres. Nogle grupper i befolkningen udpeges som værende i høj risiko og andre i lav risiko. Perspektiver som vi tydeligt ser i relation til livsstilens betydning for sundheden.

I relation til de resultater, som er indsamlet og bearbejdet af staten, fastsættes generelle retningslinier. Disse retningslinier implementeres og håndteres af amter og kommuner. Men amter og kommuner og disses ansatte, er også en form for upersonlige eksperter, som ikke har en personlig relation til borgerne, og dette påvirker mulighederne for deres oplysningsindsats.

4.4.5 Kommunikation om risikoen

I relation til oplysninger om risiko er det karakteristisk, at kommunikationen oftest sker gennem relativt upersonlige kommunikationskanaler (kommune, TV). Dette har betydning for modtageren og den tillid, der kan opbygges uden sociale relationer.

Det interessante i styringen af risikoen er, ifølge Lupton 8) (1999), at det enkelte menneske frivilligt arbejder med på og til en vis grad underlægger sig statens interesser. En form for selvkontrol – eller i dette tilfælde kontrol over en sårbar gruppe: børnene og deres sundhed. Diskursen om risiko handler generelt om kroppen, et perspektiv vi genfinder i relation til jordforurening, hvor det også er risikoen for den sunde krop, der er i fokus.

I håndteringen af risiko ligger et stærkt element af forebyggelse. At ikke håndtere risiko bliver betragtet som at fejle. Opførsel, der sigter mod at undgå risiko (f.eks. håndvask), bliver derfor et moralsk projekt, som bliver udtryk for selvkontrol, viden og selvforbedring. Lupton gør opmærksom på, at tanken om, at man er personligt ansvarlig for at undgå risiko, grundlægges tidligt i barndommen. Et godt eksempel på dette er ting som håndvask, tandbørstning mm.

4.4.6 Risiko i kontekst

Der er ofte forskel på den måde, som eksperterne og læge personer opfatter risiko. Simpelthen, fordi de to grupper sætter risiko ind i to forskellige sammenhænge. Eksperterne i relation til hele befolkningen (f.eks. via epidemiologien), mens den enkeltes referenceramme er det levede hverdagsliv med dets vilkår, forhandlinger og muligheder. Der er tale om to former for rationalitet.

4.4.7 Opsummering

Det teoretiske perspektiv supplerer således informanternes udtalelser, og sætter forståelsen af deres holdninger til og håndtering af risiko ind i et større teoretisk perspektiv:

- At der er forskel på hverdagslivets og videnskabens opfattelse af risiko.
- I det levede hverdagsliv skal forurening gøres kontrollerbar og håndterbar. At man samtidig har en opfattelse af, at der også er ikke-håndterbar forurening, er ikke en modsætning, men en logisk konsekvens af håndteringen af risiko.
- Mennesket i dagens samfund er opdraget til og vil gerne udøve kontrol for at have styring over eget liv. Men denne kontrol skal ligge indenfor det muliges grænser.
- Tillid er vigtig i formidling af oplysning, samtidig med at det må erkendes, at "det rigtige" ikke er endeligt, men foranderligt og forhandlbart, både af eksperter og brugere.

?At statens, amternes og kommunernes rolle som formidler er underlagt nogle betingelser, som vanskeliggør arbejdet, idet der er tale om en upersonlig formidling, som ikke skaber den sociale relation, som formidling almindeligvis bygger på.

5 Delprojekt B – spørgeskemaundersøgelse

Spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført i november 2001. Spørgeskemaet blev udarbejdet på basis af den kvalitative undersøgelse (delprojekt A). Før selve spørgeskemaundersøgelsen blev påbegyndt, blev spørgeskemaet afprøvet på en mindre gruppe børneforældre for at sikre, at forældrene havde samme forståelse af spørgsmålene som vi.

5.1 Sampling og kohorteetablering

Tre områder blev udvalgt: Det centrale København (primært Københavns Kommune), Rødovre/Glostrup, samt resterende omegnskommuner omkring København (områderne er defineret via postnumre). Inddelingen skete med det formål at repræsentere et byområde med overvejende lejlighedsbyggeri (sjældent egen have) og et boligområde med en høj andel af parcelhuse med have. Herudover var der den forskel, at man i Københavns og Rødovre/Glostrup kommuner havde informeret forældre til børnehavsbørn om jordforurening – en information, der jævnfør kapitel 3 var givet af forskellige veje, medens de resterende omegnskommuner ikke havde givet specifik information om jordforurening.

Via CPR-registret etableredes tre grupper af børn repræsenterende hvert af de tre områder. CPR fik leveret en liste med postnumre, og på basis heraf blev der udtrukket et antal 3-5-årige børn fra hvert postnummer, således at repræsentativiteten indenfor hvert geografisk område var sikret. Hver kohorte bestod af 200-400 piger og 200-400 drenge, hvorfra der sampledet ved tilfældige udtræk, indtil det ønskede antal børneforældre var inkluderet. Kontakt til børneforældrene skete telefonisk i tidsrummet fra klokken 16 til 21 på hverdage. Ved manglende kontakt første gang blev opkaldet gentaget 1 gang senere, hvorefter et nyt barns forældre blev kontaktet.

5.1.1 Beskrivelse af børnekoherter

Det var planlagt at inkludere 80 børn fra det centrale København (primært Københavns Kommune samt i mindre omfang Frederiksberg Kommune, postnumre 1051-2500), 60 børn fra Glostrup/Rødovre (postnumre 2600 og 2610) samt 80 børn fra de resterende omegnskommuner til København (postnumre 2620-2880). Der opnåedes deltagelse af henholdsvis 80, 61, og 81 børneforældre fra de tre områder. Der var lige mange drenge og piger inkluderet i hvert område resulterende i i alt 110 piger og 112 drenge.

For 87 % af børnene har vi udover bopælskommune også oplysninger om børnehavens placering. En analyse baseret på indeksbørnenes børnehavens postnumre viste, at ingen børn fra Glostrup/Rødovre gik i børnehave i Københavns kommune, og at 94 % af børnene gik i børnehave inden for Glostrup/Rødovre kommuner. I de øvrige omegnskommuner gik 6 ud af de 81 børn (7 %) i børnehave i Københavns kommune (Brønshøj og Vanløse). Fra det centrale København var der alene 4 børn (5 %), der gik i børnehave udenfor Købehavns og Frederiksberg kommuner. Godt 20 % af børnene fra det centrale København boede i Frederiksberg Kommune. Det vurderes, at afvigelsen

mellem det på basis af postnumre udvalgte sample og den på basis af kommunegrænser givne information er begrænset, hvorfor alle børn er bibeholdt i de videre analyser.

Børnenes alder var via udtrækskriterier fra CPR begrænset til 3-5 år. Baggrunden herfor var ønsket om at sample blandt børn, der havde været i institution sammenfaldende med distribution af informationsmateriale i Københavns Kommune. Der deltog forældre til 92 5-årige (41,4 %), 51 4-årige (23,0 %), 77 3-årige (34,7 %). Herudover deltog 2 3-årige børn, som den interviewede forælder angav som 2-årige. Gennemsnitsalderen i de tre områder var mellem 4,0 og 4,1 år.

I Københavns og Frederiksberg Kommuner boede 82,5 % af de adspurgte i lejlighed. Dette var kun tilfældet for henholdsvis 11 % og 21 % i Glostrup/Rødovre og de øvrige omegnskommuner.

Gennemsnitsalderen for forældrene var 37 år og 35 år for henholdsvis fædre og mødre. Standard afvigelsen var i begge tilfælde 5 år. Der var ingen forskel i forældrenes aldersfordeling mellem de tre geografiske områder. Forældrenes uddannelse blev inddelt i tre klasser baseret på deres højeste uddannelsesniveau: A) uddannelse til og med studentereksamen/HF; B) faglig erhvervsuddannelse samt kortere videregående uddannelser; C) længerevarende teoretisk uddannelse. Som det fremgår af Tabel 1, var der en markant større andel af højere uddannede mødre i det centrale København end i omegnskommunerne. Tendensen var noget svagere hos fædrene.

Tabel 1. Forældres uddannelse fordelt på geografiske områder. Der deltog henholdsvis 80, 61 og 81 forældrepar fra de tre områder. Den manglende angivelse af uddannelse for 25 fædre ('U' i Tabel 1) er betinget af de alene-mødre der ikke ville/kunne oplyse uddannelse på barnets fader.

Område	Mødres uddannelse			Fædres uddannelse			
	A	B	C	A	B	C	U
Kbh./Fr.berg kommuner	9%	56%	35%	11%	36%	40%	13%
Glostrup/Rødovre kommuner	13%	79%	8%	8%	57%	26%	8%
Rest. Omegnskommuner	16%	65%	19%	5%	47%	36%	12%
Total (N)	28	146	48	18	102	77	25

5.1.2 Statistiske metoder

De indsamlede data er i overvejende grad ikke-kontinuerte og består typisk af to-tre svarmuligheder. Data er derfor primært præsenteret som krydstabeller, hvor en variabel præsenteres i forhold til en anden. Den statistiske analyse er gennemført ved Chi-square tests. Som opsamling på de bivariate analyser er gennemført en logistisk regressionsanalyse. Der er anvendt 'stepwise backward' metoden, hvor man initialt opbygger en model inkluderende alle foreslåede variable. Herefter gennemløbes en række iterationsforløb, hvor man efter hver omgang fjerner den variabel der betyder mindst for den statistiske model. Dette fortsætter, indtil kun signifikante variable står tilbage. Resultatet er signifikansniveauer for samtlige inkluderede variable, et signifikansniveau for modellen som helhed samt en koefficient (R^2), der udtrykker modellens forklaringsværdi.

5.2 Holdning til forurening og prioritering af kilder

Børneforældrene blev spurgt om, hvorvidt forurening var noget, de tænkte over i dagligdagen. Omkring 17 % svarede "ja, meget", 62 % svarede "ja, noget", medens

21 % svarede "meget lidt" eller "aldrig". Der var dog en lidt skæv fordeling mellem de tre geografiske områder, idet knap 86 % af forældrene fra område det centrale København (primært Københavns Kommune) tænkte meget eller noget over forurening i dagligdagen, medens det var tilfældet for henholdsvis 70 % og 78 % i henholdsvis Glostrup/Rødovre og de resterende omegnskommuner. Forskellen mellem det centrale København og omegnskommunerne var signifikant på 0,05 niveau. Uddannelse og alder var ikke betydende determinanter for denne parameter, om end en svag tendens kunne anes, således at stigende alder hos børneforældrene optrådte samtidig med, at de i dagligdagen tænkte mindre over forureningen.

De adspurgte forældre blev bedt om at prioritere de 2 kilder til forurening, som de hver især ville betragte som de største risici for deres barn/børn. Fem kilder blev nævnt over for forældrene (luftforurening, forurenede drikkevand, jordforurening, madforurening, samt passiv rygning), men med mulighed for selv at tilføje andre. Knap 90 % af børneforældrene så sig i stand til at prioritere blandt forureningsfaktorerens betydning for deres børn. Blandt disse forældre prioriterede 52 % luftforurening som ét af to prioriterede områder, fulgt af forurening af madvarer (34 %), passiv rygning (21 %), jordforurening (19 %) og forurening af vand med 9.5 %. Knap 42 % fremkom alene med en enkelt prioriteret forureningsfaktor. Blandt disse 42 % var luftforurening den klart hyppigste prioritet. Børneforældrene fremkom også med andre kilder af betydning (legetøjsmaterialer (tilstedeværelse af fx blødgørere) samt kemikalier i rengørings- og vaskemidler), men ingen af disse blev prioriteret blandt de to væsentligste af forældrene.

Nedenstående tabel 2 viser, at luftforurening er den mest markante faktor blandt forældre i Københavns/Frederiksberg Kommuner. I omegnskommunerne falder denne dominans til fordel for jord, passiv rygning og i omegnskommunerne eksklusiv Rødovre/Glostrup forurening af drikkevand.

Tabel 2. Sammenhæng mellem bopælsområde og hvilke 2 forureningskilder, der anses for de mest betydende i relation til risiko for børn, altså en prioritering blandt kilder.

Område	Luft	vand	Jord	Mad	Passiv rygning	Ved ikke
Kbh./Fr.berg kommuner	69 %	6 %	13 %	30 %	15 %	15 %
Glostrup/Rødovre	43 %	3 %	25 %	30 %	28 %	7 %
Rest. Omegnskomm.	43 %	17 %	20 %	42 %	22 %	11 %
Total	52 %	10 %	19 %	34 %	21 %	11 %

En observation fra tabel 2 er, at medens det i Glostrup/Rødovre kun var 7 % af de adspurgte, der ikke var afklarede i forhold til en prioritering, var det tilfældet for 11-15 % i de to andre områder. Ligeledes opfattede 20-25 % af børneforældrene fra omegnskommunerne jordforurening som et af de to væsentligste problemer i relation til børn, hvad der kun var tilfældet for 13 % af forældrene fra Københavns og Frederiksberg Kommuner. Forskellene omkring fokus på jord var ikke sociodemografisk begrundede, men kunne hænge sammen med den kommunale information og offentlige fokus, der er givet denne problemstilling i Glostrup/Rødovre.

5.3 Handlinger for at undgå forurening

Totalt angav to tredjedele, at de hyppigt spiste økologisk. Der var tale om en markant forskel mellem de tre geografiske områder, idet 80 % af forældrene fra København og Frederiksberg Kommuner angav hyppigt at spise økologisk, medens det kun var

tilfældet hos knap 60 % i omegnskommunerne. Forskellen var signifikant ($p=0,003$). Knap 85 % undgik så vidt muligt at udsætte børnene for tobaksrøg. Stort set alle angav at rengøre frugt og grønt, før det blev givet til børnene, og 62 % (138) tilkendegav, at deres børn altid vaskede hænder før de spiste – i hvert fald når de var hjemme. Hverken geografisk område, boligform, barnets alder eller køn havde signifikant indflydelse på andelen af børn, hvor forældre angav, at børnene fik vasket hænder før spisning. Der var dog en ikke-signifikant tendens til, at flere børn i alderen 4-5 år fik vasket hænder før spisning end børn i 3-års alderen. Med hensyn til forældrenes uddannelsesbaggrund sås en signifikant tendens (Tabel 3).

Tabel 3. Relation mellem forældres uddannelse og børns vask af hænder før spisning.

Andel af børn der får vasket hænder i forhold til forældres højeste uddannelse		
	Fædre	Mødre
Til og med HF/studentereksamen	16/18 (89 %)	17/28 (61 %)
Faglig erhvervsuddannelse	65/102 (64 %)	98/146 (67 %)
Videregående uddannelse	43/77 (56%)	24/48 (50%)
Chi-square for trend	P=0.02	P=0.25

Resultaterne indikerede således, at det blandt de bedst uddannede mødre kun var halvdelen af børnene, der fik vasket hænder før spisning, medens det var tilfældet for to ud af tre børn af mødre med en ikke-akademisk uddannelse. Samme tendens sås ved fædrene, hvor det blandt dem med en erhvervsfaglig eller akademisk uddannelse var gennemsnitlig 40 %, der ikke fik vasket hænder før spisning, medens det kun var tilfældet for 11 % af børn med fædre uden erhvervsfaglig eller akademisk uddannelse (Tabel 3).

Tabel 4. Sammenhæng mellem fokusering på forurening i dagligdagen og en række konkrete handlinger til mindskning af uønsket eksponering.

Tænker på forurening	N	Spiser hyppigt økologisk (%)	Rengør frugt og grønt (%)	Vasker hænder før spisning (%)	Undgår tobaksrøg (%)
Ja, meget	37	78	97	70	89
Ja, noget	138	67	99	66	85
Meget lidt/aldrig	47	49	100	47	81
Chi-square for trend		P<0.001	n.s.	P<0.05	n.s.

Der var en tydelig overensstemmelse mellem forældrenes fokus på forurening i dagligdagen og handlinger i forhold til, hvor stor en andel der hyppigt spiste økologisk, samt hvorvidt barnet fik vasket hænder før spisning (Tabel 4).

5.4 Kilder til viden om forurening

Viden om forurening generelt blev primært hentet fra aviser, radio, og TV (97 % af børneforældrene) samt fra bøger, pjecer, og kampagnemateriale (64 % af børneforældrene), medens information om forurening kun erindres leveret af kommune og børnehaver for henholdsvis 31 % og 22 % af forældrene. Der var dog markante forskelle mellem områderne i forhold til kommunal information, idet kun 18 % fra Københavns Kommune erindrede at have fået information direkte fra kommunen, medens det var tilfældet for henholdsvis 52 % og 32 % i henholdsvis Glostrup/Rødovre

og de øvrige omegnskommuner ($p < 0.001$). Ingen fra Frederiksberg Kommune erindrede at have fået information om forurening fra kommunen. Resultaterne er i overensstemmelse med, at man faktisk i Glostrup/Rødovre, i modsætning til de øvrige områder, har omdelt kommunal information om forurening/jordforurening. Herudover angav 57 % af børneforældrene at have fået information fra andre kilder (forældrene nævnte som helt dominerende andre kilder: venner samt internettet).

5.5 Legemuligheder

Tabel 5 illustrerer den med områdeinddelingen tilsigtede forskel med hensyn til børns mulighed for udeleg i egen have kontra offentlige arealer. Kun 24 % af forældrene fra København/Frederiksberg Kommuner havde egen have, hvilket var tilfældet for over 80 % i omegnskommunerne.

Tabel 5. Børns mulighed for udeleg i forhold til bopælsområde.

Område	Antal børn (n)	Egen have (%)	Fællesareal (%)	Offentligt areal (%)	Børnehave (%)
Kbh./Fr.berg komm.	80	24	70	88	99
Rødovre/Glostrup	61	89	51	59	95
Rest. Omegnskomm.	81	81	59	54	100
Total antal børn	222	140	135	150	218

5.6 Jordforurening ved egen bolig og forholdsregler

Blandt forældrene til de 222 børn har 140 (63 %) egen have (Tabel 5). Blandt disse 140 forældre angav 35 (25 %), at jorden i deres have er forurennet, 62 (44 %) at jorden ikke er forurennet, medens 43 ikke har information om det. Det var imidlertid kun 29 (21 %), der havde modtaget information om jordforurening i deres have, hvoraf 16 havde fået at vide, at jorden i deres have var forurennet. 42 (30 %) havde truffet forholdsregler til begrænsning af barnets eksponering for forurennet jord og 40 forældre (29 %) angav, at deres barn ikke spiste frugt og grønt fra egen have. Blandt beboerne i Glostrup/Rødovre var information omkring jordforurening ganske overvejende modtaget fra kommunen, medens ingen børneforældre i det centrale København angav at have modtaget information omkring egen jordforurening fra kommune eller andre myndigheder.

Tabel 6. Information om jordforurening på egen grund og forholdsregler til begrænsning af børns eksponering til jord i forhold til forældres opfattelse af hvorvidt egen have faktisk er forurennet.

Jord i egen have forurennet	N	Fået information om egen grund (%)	Truffet forholdsregler (%)	Børn vasker hænder (%)
Ja	35	46	60	74
Nej	62	19	21	58
Ved ikke	43	2	19	49
Total antal børn	140	29	42	83

Tabel 6 indikerer, at såfremt man opfatter jorden i egen have som forurennet, vil 60 % tage forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering. Det er tre gange så mange, som hvis man ikke mener ens have er forurennet. Man er tilsyneladende også lidt mere opmærksom på, at børnene får vasket hænder inden spising. Det er imidlertid værd at forholde sig til, at 40 % af forældrene, der bor på grunde, som de mente var forurenede,

oplyste, at de ikke havde truffet forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering. Da det er oplyst at børnene leger i haven, vil de således være udsat for jordforurening, medmindre haven er græs- eller flisedækket.

Blandt de forældre, der tænkte meget over forureningen i dagligdagen og har egen have (N=20), var der 50 % der, uafhængigt af viden om konkret jordforurening af egen grund, havde truffet forholdsregler i forhold til begrænsning af børns eksponering til jord. I modsætning hertil havde kun 14 % af dem, der kun meget lidt eller aldrig tænkte på forurening i dagligdagen (N=29), truffet nogen forholdsregler. Forskellen er signifikant ($P < 0.025$), og viser den store betydning, som den generelle holdning til forurening har også i forhold til meget konkrete handlinger. Som understregning af den faktuelle informations ligeværdighed med de holdningsbaserede handlinger, svarede 50 % af de forældre, der havde fået information om forurening på egen grund (N=29), at de faktisk havde truffet forholdsregler til mindskelse af børnenes eksponering.

I forbindelse med spørgsmålet om forholdsregler for at nedsætte børns udsættelse for forurening fra jord i egen have blev forældre, der tilkendegav at have truffet forholdsregler, bedt om at beskrive hvilke. Det var næsten udelukkende i Glostrup/Rødovre, at forældrene fremkom med konkrete svar såsom: ikke frugt i haven, ikke grøntsager i haven, kun løg og kartofler, skiftet jorden i køkkenhaven, anvendelse af højbede, ingen åben jord i haven, anvender ikke sprøjtegift. I de andre omegnskommuner var der dog 12-14 forældre, der angav at have droppet grøntsager i haven.

En nærmere analyse viser imidlertid, at der blandt de børneforældre, der tilkendegav at have truffet forholdsregler til nedbringelse af børnenes eksponering, ikke var signifikant færre, der spiste frugt og grønt fra egen have eller signifikant flere børn, der fik vasket hænder før spisning (Tabel 7). Dette resultat skal dog tolkes med forsigtighed, idet de trufne forholdsregler måske netop betinger, at det er acceptabelt igen, under iagttagelse af særlige forholdsregler, at spise frugt og grønt fra haven. (jævnfør rådgivningsvejledningen fra Miljøstyrelsen)

Tabel 7. Sammenhæng mellem forældre med egen haves angivelse af at have truffet forholdsregler til begrænsning af børns eksponering for jord (jordforurening) og konkrete angivne handlinger.

	Forholdsregler på egen grund		Chi-square statistics
	Ja	Nej	
Spiser frugt og grønt fra haven	28 (22 %)	68 (52 %)	
Spiser ikke frugt og grønt fra haven	13 (10 %)	21 (16 %)	n.s.
Børn vasker hænder før spisning	26 (20 %)	53 (41 %)	
Børn vasker ikke hænder før spisning	15 (12 %)	36 (27 %)	n.s.

For at imødegå risikoen for fejlkonklusioner baseret alene på bivariante analyser, gennemførtes en logistisk regressionsanalyse (stepwise backward; $P_{in} = 0.05$; $P_{out} = 0.1$) med det mål at vurdere, hvilke faktorer, der ville være bestemmende for, hvorvidt børneforældrene ville træffe forholdsregler for at mindske børnenes eksponering fra jorden. Følgende variable blev tilladt inkluderet: geografisk område, forældres uddannelse, hvorvidt man tænker på forurening i dagligdagen, hvorvidt man hyppigt spiser økologisk, hvorvidt børnene vasker hænder før måltider, hvorvidt jorden ved boligen er forurennet samt hvorvidt man har fået information om, at ens jord er forurennet. Den endelige model havde en R^2 værdi på 0,26, var signifikant på 0,001 niveau, og inkluderede:

1.	geografisk område	P = 0,051
2.	tænker på forurening i dagligdagen	P = 0,012
3.	mener at jorden, der hvor I bor, er forurennet	P = 0,002

En R^2 værdi på 0.26 ($r=0.51$) er faktisk udmærket for en kompleks problemstilling involverende faktuelle såvel som holdningsmæssige variabler. Modellen viser, at de, der hyppigst træffer forholdsregler til begrænsning af deres børns eksponering til jord, er forældre i omegnskommunerne, de der tænker mest over forurening i dagligdagen, samt de der opfatter jorden, de bor på, som forurennet.

De inkluderede variabler er forventede, men det er dem, der ikke kom med, der er spændende. Holdningen til forurening (tænker meget eller noget over det) er således med, medens den faktor, at man har modtaget information, falder ud. Man kunne antage, at dette udfald var begrundet i samvariation med opfattelsen af, hvorvidt jorden er forurennet, hvor man bor.

En gentagelse af regressionsanalysen uden variabelen 'jorden hvor I bor er forurennet' viser, at man får en analog model, hvor 'område' ($p=0.012$) og 'tænker på forurening i dagligdagen' ($p=0.015$) fortsat er med i modellen, men at spørgsmålet, om hvorvidt man har modtaget information, nu er inkluderet som en signifikant ($p=0.047$) variabel i modellen.

Ved regressionsanalyse på hvert af de tre geografiske områder udtyndes talmaterialet i det centrale København, idet der i Københavns kommune var ganske få med egen have. For de to andre områder fandtes den dominerende og signifikante prædiktor for forholdsregler til nedbringelse af børns eksponering at være den grad, man tænker på forurening i dagligdagen. Altså ikke den specifikke opfattelse af at jorden på ens grund er forurennet, men den mere generelle og holdningsbaserede variabel.

Modtageligheden overfor informationen synes således at afhænge af forældrenes generelle fokus på forurening. At modtageligheden var til stede så tydeligt ved, at halvdelen af børneforældrene i Glostrup/Rødovre faktisk svarede, at de havde modtaget information om forurening fra deres kommune – det gjorde kun 18 % fra Københavns Kommune og 30 % fra de øvrige omegnskommuner. I forhold til Københavns og Frederiksberg kommuner kan man argumentere for, at problemet med forurennet jord i egen have næppe var det betydeligste problem, hvilket også illustreres ved, at forældrene fra dette område pegede på luftforurening som det dominerende problem. I de øvrige omegnskommuner var muligheden måske til stede for at højne informations-niveauet overfor borgerne og derved få en højere grad af compliance med de mål, man har i forhold til, at borgerne selv træffer forholdsregler mod deres børns eksponering for forurennet jord fra egen have.

5.7 Jordforurening på offentlige legepladser og forholdsregler

Omkring halvdelen af de adspurgte havde ikke kendskab til, hvorvidt fællesarealer eller offentlige legearealer var forurenede, og 84 % af disse forældre tog da heller ikke forholdsregler til mindskelse af barnets eksponering ved leg på disse legeområder (Tabel 8). I dette tilfælde er der muligvis tale om en ansvarsfralæggelse fra forældrenes side. Holdningen kunne være, at hvis der var noget galt, eller jorden var forurennet, ville myndighederne nok gribe ind. Denne tolkning underbygges af de kvalitative interviews i

delprojekt A. Hvis der gribes ind ved at eliminere eller mindske muligheden for eksponering, er den holdning udmærket. Men, hvis myndighederne påregner at brugerne selv træffer forholdsregler i relation til børnenes brug af fælles og offentlige områder, er der et klart problem, der kræver mere information/handling.

Tabel 8. Sammenhæng mellem angivelse af at jorden på den offentlige legeplads er forurenet og konkret trufne forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering fra jorden.

	Jorden på offentligt legeareal forurenet			Chi-square statistics
	Ja	Nej	Ved ikke	
Forholdsregler på off. Grund	7 (41 %)	4 (9 %)	14 (16 %)	
Ikke forholdsregler på off. Grund	10 (59 %)	40 (91 %)	71 (84 %)	P=0.011

Som det fremgår af Tabel 8, så antyder tallene en klar effekt af viden om jordforurening i relation til at træffe forholdsregler. Således havde 41 % af de forældre, der vidste at det offentlige legeareal var forurenet, truffet forholdsregler til begrænsning af deres børns eksponering. I lighed med forholdene omkring forurening af egen grund, så man imidlertid også her, at en meget stor andel af forældrene ikke traf forholdsregler trods erkendt kendskab til jordforurening. Det var imidlertid ikke sådan, at de, der havde truffet forholdsregler på egen grund, i højere grad end andre traf forholdsregler på offentlige legearealer.

5.8 Jordforurening i børnehaver, information samt handling

Sytten procent (N=37) af de adspurgte forældre havde modtaget information fra børnehaven vedrørende jordforurening, og 34 angav, at jorden i deres børnehaver havde været forurenet, mens 16 (7 %) angav, at jorden var forurenet nu. Tre respondenter angav, at deres børnehaver havde truffet forholdsregler til nedbringelse af børnenes eksponering til jord. De trufne forholdsregler blev beskrevet af en lang række forældre og bestod i at fjerne sveller; udskifte sand og/eller jord; afdække åben jord med græs, fliser, eller asfalt eller sætte fokus på hyppig håndvask – altså alle relevante og foreskrevne tiltag. Information og forholdsreglers gennemførelse var dog skævt fordelt blandt de tre områder (Tabel 9). Der var altså tilsyneladende et højere informationsniveau ved børnehaver i Københavns Kommune, hvor der også synes at være en vis overensstemmelse mellem information og handling, medens tallene fra fx Glostrup/Rødovre kan tolkes således, at der er truffet forholdsregler, uden at forældrene har modtaget information. Denne forskel kan muligvis være betinget af den forskellige informationsstrategi, der er valgt, i henholdsvis Glostrup/Rødovre og Københavns Kommune.

Tabel 9. Sammenhæng mellem modtaget information om jordforurening fra børnehaven, børnehavens trufne forholdsregler mod børns eksponering til jord og geografisk område.

Geografisk område	Modtaget information fra børnehaven	Børnehaven har gennemført forholdsregler
Københavns Kommune	22/61 (36 %)	21/61 (34 %)
Frederiksbergs Kommune	2/19 (11%)	5/19 (26%)
Glostrup/Rødovre Kommuner	7/61 (11 %)	21/61 (34 %)
Resterende omegnskommuner	6/81 (7%)	13/81 (16%)

En anden vinkel på samme problematik er at se på information og handling i forhold til forældrenes opfattelse af, om deres børnehave faktisk har et problem med jordforurening. Resultaterne indikerer, at i de tilfælde, hvor en børnehaves jord er eller har været forurenede, blev der i to ud af tre børnehaver givet besked til forældrene, ligesom forældrene angav, at der også i to ud af tre blev truffet forholdsregler til begrænsning af børnenes eksponering (Tabel 10). Det er imidlertid ikke tilfredsstillende, hvis der i hver tredje børnehave ikke informeres eller handles. En mulig forklaring kan være, at forældrene har overset den givne information eller fejlagtigt har ment, at børnehaven var forurenede, men også i det tilfælde indikerer det, at informationen mellem børnehaver og forældre kan gøres bedre. Et informationsproblem, som dog kan være vanskeligt at løfte, hvis børnehaven rent faktisk ikke er undersøgt.

TABEL 10. SAMMENHÆNG MELLEM VIDEN OM AT BØRNEHAVENS JORD HAR VÆRET FORURENET, OG HVORVIDT DER ER GIVET INFORMATION HEROM SAMT HANDELT DEREFTER.

Jordforurening i børnehaven	N (total)	Modtaget information		Truffet forholdsregler	
		Ja	Nej	Ja	Nej
Ja	34	21	11	23	11
Nej	89	12	77	19	49
Chi-square			P<0.001		P<0.001

Afvigelse mellem N(total) og N for den enkelte analyse er betinget af ”ved ikke” svar.

5.9 Forventning til børnehaver i tilfælde af jordforurening

Stillet over for det teoretiske problem, at man fandt indikationer for, at jorden ved deres børnehaver var forurenede, angav 64 (29 %), at man ikke skulle informere forældrene, før man havde undersøgt tingene grundigt, medens 172 (77 %) mente, at man omgående skulle informere forældre og tage nødvendige forholdsregler til begrænsning af den eventuelle risiko. Kun 18 (8 %) mente, at børnehaven skulle lukkes indtil problemet var afklaret og løst. Respondenterne kunne jf. spørgeskemaet afgive mere end et svar til disse spørgsmål, hvorfor summen af besvarelser overstiger 222. Tolkningen af disse tre spørgsmål er, at langt hovedparten af forældrene ønsker information og medinddragelse. Fra andre risikoscenarier ved man, at en strategi med at involvere interessenterne på så tidligt et tidspunkt som muligt i det lange løb er en fordel for alle parter. Der er således tilsyneladende en uoverensstemmelse mellem forældrenes ønske om information og medinddragelse, og den grad af information der afdækkes i tabel 9 og 10.

5.10 Kommentarer til spørgeskemaerne

I forbindelse med spørgeskemaet var der mulighed for at komme med yderligere kommentarer til nogle af spørgsmålene. Disse kommentarer blev nedskrevet ordret og er med til at udvide forståelsen af opfattelsen af forurening og risiko i børnefamilier. Der er store ligheder mellem interviewmaterialet og spørgeskemakommentarerne. Men der er også forskelle mellem forældre fra de forskellige geografiske områder.

5.10.1 Forurening og risiko

Forurening og risiko opfattes meget bredt. Dette kommer til udtryk i de kommentarer, der blev givet til spørgsmålet om risikofaktorer af betydning for børnene. Af svarene fremgår det, at der er flere forskellige typer risiko. Dels er der de store risici, som atomkraftværket i Barsebäck. Dels er der de risici, der er forbundet med trafikken, og her

tænkes ikke på forureningen, men på ulykker. Disse kommenteres i besvarelserne fra det centrale København. Andre havde andre navngivne risikomarkører. I Rødovre-Glostrup var det Poul Bergsøes fabrikker, som har forurennet jorden. En forurening, som blev kædet sammen med et generelt forbud mod at dyrke grøntsager i kommunen. Eller Vestforbrændingen, som forurener luften. Men forældrene gjorde også opmærksom på, at forureningen var noget, de havde overvejet, før de flyttede henholdsvis til det centrale København og Glostrup-Rødovre.

Det fremgår tydeligt i relation til de supplerende oplysninger til spørgeskemaets spørgsmål om risikofaktorer for børn, at hvis udskiftningen af jorden i børnehaven er, eller har været, på tapetet, så er der en kommentar under yderligere kommentarer i relation til dette spørgsmål. Eller sagt med andre ord: når forureningen er "virkelig", det vil sige en erfaring, man selv har gjort, så er den med i overvejelserne omkring forurening. For forældrene fra Københavns omegnskommuner eksklusiv Rødovre/Glostrup var det tydeligt, at det var andre og mere individuelle ting, som spillede en rolle. Det var ting som rengøring i institutionen, kommentarer om det åndelige klima, skimmelsvamp i børnehave og hjem, tilsætningsstoffer i vaskemidler, kemikalier i tøj, pesticidrester. Forureningskilder som er meget mere uspecifikke end dem der nævntes af forældre fra Københavns/Frederiksberg eller Rødovre/Glostrup kommuner.

For mange forældre gik det igen, at de så passiv rygning som en forureningskilde, men også, at det var en forureningskilde, som de havde tjek på. Rygerne styres udenfor med deres rygning. For alle grupper var det også gældende, at maden blev kategoriseret som noget, der er kontrollerbart. Man kan vælge at købe økologisk (og undgå ting som tilsætningsstoffer og stråforkortere). Det fremgår tydeligt af svarene, at faresignalet i relation til forurening er sygdom. Børnenes allergier var ofte det, der ændrede adfærden.

Tiltroen til kommunen var generelt høj. Har man f.eks. en idé om, at kommunen sørger for at drikkevandet er i orden, sætter man ikke spørgsmålstegn ved det. Men der er divergerende opfattelser om, hvorvidt vandet faktisk er rent. Så der er tale om subjektive vurderinger, ikke "konkret" viden.

De fleste forældre havde børnene i institutioner i lokalområdet. Det betyder, at de havde valgt lokalområdet, med dets "betingelser" og begrænsninger. Der var enkelte, som havde valgt et alternativ. F.eks. de familier, som havde valgt en skovbørnehave til deres børn.

5.10.2 Daglig indsats

Begrebet "daglig indsats" og de yderligere svar, der blev givet, viste igen, at mange familier tænkte bredere end de faste svarkategorier. Svarene viste, hvilke forhold forældrene også betragtede som vigtige i relation til deres håndtering af forurening. Det drejede sig f.eks. om sortering af affald. Flere kommenterede, at håndvask burde de foretage, men.. Dette gjaldt især familier i omegnskommunerne, som tilsyneladende ikke opfattede, at de var i forureningszonen. Generelt var familierne i Glostrup-Rødovre dog mere opmærksomme på, at håndvask blev foretaget. Men der var også i denne gruppe en del forældre, der udtrykte, at "de gerne ville", f.eks. vaske hænder, men at "det ikke rigtig blev til noget". Med andre ord, der er nogle faktorer, som gør, at det er lettere at lade være end f.eks. at insistere på, at børnene vasker hænder. Udtalelsen er et godt eksempel på, at viden, holdning og adfærd ikke hænger sammen.

5.10.3 Har du modtaget information fra kommunen?

Flere fra Glostrup/Rødovre nævnte kommunen. Nogle beskrev det som et bombardement. Flere forældre fra omegnskommunerne nævnte, at de selv havde undersøgt forureningen der, hvor de havde købt hus.

5.10.4 Forholdsregler omkring jorden

Flere forældre nævnte, at de ikke dyrkede grøntsager pga. forurening. Nogle anså ikke, at jorden var forurenede. Flere nævnte, at børnene ikke puttede jord i munden. Flere beskrev, at de ikke selv brugte sprøjtegift i haven. I Glostrup-Rødovre nævnte flere, at de ikke dyrkede grøntsager. Flere har skiftet jorden eller dyrker i højbede. Enkelte angav, at uanset hvad man gjorde, ville der altid være for meget bly – så de havde ikke gjort noget.

5.10.5 Offentlig legeplads

I relation til, hvordan man forholder sig til børnenes leg på offentlig legeplads, nævnte mange håndvask efter leg. Flere nævnte hunde- og kattelort samt sprøjter som store problemer. En del gjorde opmærksom på, at der var skiftet sveller, udlagt flis eller anden dækning af jorden på de offentlige legepladser.

5.10.6 Har institutionen gennemført forholdsregler?

Mange børnehaver har fået skiftet jord, sandkassesand, sveller. Flere forældre nævnte, at håndvask var blevet indført. ”På et tidspunkt måtte børnene ikke spise æbler fra et træ i haven” står der i en kommentar. Et lignende tilfælde blev beskrevet i interviewundersøgelsen. Udsagnene peger på, at det værste, som man kan opleve er uklare beskeder. Særligt, fordi de ikke giver nogen handleanvisning. I relation til æblerne er det til at håndtere, at børnene enten må eller ikke må spise æblerne. Men en uklar besked er u håndterbar.

5.10.7 Hvad ville du forvente?

Når vi bad forældrene svare på dette scenarium, viste svarene, som så mange andre, at forureningen skal være håndterbar. Den skal kunne passes ind i børnefamiliers liv. Derfor fik vi svarene: ”Ingen panik”. ”Sørge for at informere”. ”Tage børnene væk fra det forurenede”. ”Være opmærksom på en eventuel sundhedsfare”. Udtalelsen: ”Det er kommunen, der skal gøre noget”, viser, at dette ligger udenfor, hvad forældrene opfatter som deres ansvarsområde.

6 Noter og litteraturhenvisninger

1) I det etnografiske interview, som er anvendt her, bruges begrebet informanter om interviewpersoner. Begrebet hentyder til, at de giver interviewer informationer, og dermed er med til at afgrænse og give indhold til forskningsspørgsmålet. I modsætning hertil omtales personer, som svarer på allerede udarbejdede spørgsmål, som respondenter. Begrebet hentyder til, at det her er forskeren der beslutter afgrænsningen af forskningsspørgsmålet. James Spradley: *The Ethnographic Interview*. New York, Holt, Rinehart og Winston, 1979.

2) Beth Elverdam & Anne Scott Sørensen (red): *Den "sunde" familie – præsentation af delundersøgelserne*. Under udgivelse, Munksgårds Forlag

3) Se f.eks. Regeringens Folkesundhedsprogram 1999-2008 fra maj 1999, eller Lupton, D. *Medicine as Culture*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, 1995.

4) Beth Elverdam & Anne Scott Sørensen (red): *Den "sunde" familie – præsentation af delundersøgelserne*. Under udgivelse, Munksgårds Forlag, København 2002

5) En kommentar til dette fra følgegruppen var, at hvis børnehaven skal have skiftet jord nu, så er jorden i børnehaven formentlig forurenet med tjære over afskæringskriteriet. Der er således ikke tale om en lettere forurenet institution. Men det var ikke den opfattelse, som forældrene gav udtryk for, og det er den, der refereres til her.

6)... i citater betyder, at der i forhold til det oprindeligt sagte er taget ord ud. Udtagelsen af disse ord ændrer ikke betydningen af det sagte, men gør det lettere læseligt. Årsagen er, at der er ret stor forskel på talesprog og skriftsprog

7) Litteraturhenvisninger:

Douglas, M (1992) *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. London: Routledge.

Beck, U (1992) *Risk Society – Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.

Giddens, A (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press

Giddens, A (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press

Foucault, M (1991) *Governmentality*. I: Burchell, G, Gordon, C og Miller P (eds) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, s. 87-104

8) Lupton, D. *Risk*. Routledge, London, 1999.

Bilag 1. Interviewguide.

- fortæl lidt om familien
- fortæl lidt om børnehaven
- fortæl lidt om lokalområdet

- hvilke ting lægger du vægt på i relation til valg af bosted og børnehave?
-
- hvilke tanker gør du dig om forurening
- a) generelt b) i forhold til familien
- er forurening et problem i jeres liv?
-
- hvordan er sammenhængen mellem sundhed og forurening
- hvilke ting lægger du vægt på i relation til sundhed?
-
- Hvordan betragter du risiko (generelt – specifikt?)
- Hvilken rolle spiller risiko for dine beslutninger (for hele familier – for børnene)
-
- Nu ligger jeres børnehave i et område med svær/let forurening
- Hvad betyder dette for jer?
- Hvordan påvirker det jeres adfærd
- Hvor har i fået oplysninger/ viden fra?

Bilag 2. Spørgeskema

Spørgeskema nr.

Baggrundsoplysninger:

far: alder uddannelse.....

mor: alder uddannelse

barn 1: alder køn

barn 2: alder køn

barn 3: alder køn

2. hvilken børnehave går indeksbarnet i?

(adresse og postnummer)

3. Hvordan bor I?

hus

lejlighed

andet

4. Er forurening noget du tænker over i dagligdagen?

Du får 5 svarmuligheder:

ja, meget

ja, noget

meget lidt

aldrig

ved ikke

5. Hvilke kilder til forurening betragter du som de største risici for dine børns sundhed?

Er det forurening fra: ja nej ?

luft

vand

jord

mad

passiv rygning

andet

6. Gør du og dit barn/børn noget af det følgende i det daglige for at undgå forurening?

	Ja	nej	?
Spiser I hyppigt økologisk	☐	☐	☐
skyller eller rengør I for det meste eller altid frugt og grønsager	☐	☐	☐
vasker børnene altid hænder før spisning derhjemme	☐	☐	☐
undgår I så vidt muligt røgfyldte lokaler	☐	☐	☐
andet	☐	☐	☐

7. Hvorfra får du din viden om forurening?

	Ja	nej	?
Fra aviser/radio/TV	☐	☐	☐
Fra bøger/pjecer/sundhedskampanjer	☐	☐	☐
Fra kommunen	☐	☐	☐
Fra børnehaven	☐	☐	☐
andet	☐	☐	☐

8. Hvor kan dit barn/dine børn lege udendørs? (gerne flere afkrydsninger)

i egen have	☐	(gå til 9)
på fælles legeplads/ gård i forbindelse med bolig	☐	(gå til 13)
på offentlig legeplads/park	☐	(gå til 15)
i børnehaven	☐	(gå til 17)

9. Er jorden der hvor I bor forurenede?

ja	☐
nej	☐
ved ikke	☐

10. Har du modtaget information om jordforurening af den grund I bor på?

ja	hvorfra:	☐
nej		☐
ved ikke		☐

11. Har du truffet specielle forholdsregler for at nedsætte dit barns/børns udsættelse for forurening fra jord i jeres have?

ja	hvilke:	☐
nej		☐
ved ikke		☐

12. Spiser du frugt og grønt fra haven?

- ja
- nej
- ved ikke

13. Er jorden på dit barns legeplads i forbindelse med bolig forurenet?

- ja
- nej
- ved ikke

14. Har du truffet specielle forholdsregler i forhold til dit barns/børns udeleg på legepladsen ved boligen?

- ja hvilke:
- nej
- ved ikke

15. Er jorden på den offentlige park/legeplads forurenet?

- ja
- nej
- ved ikke

16. Har du truffet specielle forholdsregler i forhold til dit barns/børns udeleg på den offentlige park/legeplads?

- ja hvilke:
- nej
- ved ikke

17. Er jorden på legeområdet i dit barns børnehave forurenet?

- ja
- nej
- ved ikke

18. Har jorden på legeområdet i dit barns børnehave været forurenet?

- ja
- nej
- ved ikke

19. Har du modtaget information om jordforurening i dit barns daginstitution?

- ja hvorfra:
- nej
- ved ikke

20. Har børnehaven gennemført nogle forholdsregler for at nedsætte børnenes udsættelse for forurening fra jord?

- ja hvilke:
- nej
- ved ikke

21. Hvad ville du forvente at børnehaven skulle gøre hvis man fik oplysninger om en lettere forurening af jorden?

	Ja	nej	?
afvente undersøgelse af alvorligheden for ikke at skabe unødigt nervøsitet	☐	☐	☐
omgående orientere alle forældre og indføre forholdsregler	☐	☐	☐
lukke børnehaven indtil problemet var afklaret og løst	☐	☐	☐

Andet:.....

Bilag 3. Oversigt over de interviewede forældre

Interviewnummer	Daginstitution	Blybelastning	Informant(er)	Social Baggrund	Bolig	Børn
1	2400 NV	150	Mor	M: kassedame F: rejsende Salgsagent	Lejlighed	Dreng 3-4 år
2	2300 S	150	Mor Far	M: under udd. F: middell.udd.	eget hus med have	Dreng 7 år Dreng 4 år
3	2720	128	Mor	M: mellemlang Uddannelse F: ?	Eget rækkehus	Pige 6 år Pige 4 år
4	1422 K	95	Mor	M+F: Akademikere	ejerlejlighed	Pige 4 år Dreng ½ år
5	2720	128	Mor	M: sh.udd F: faglært	egen villa lejlighed	Pige 4 år Dreng 2 år
6	1422 K	95	Far	M: ansat i sundh.v. F: pensionist	Lejlighed	Dreng 5 år
7	2720	128	Mor	M: selvst. F: akadem.	Rækkehus	Pige 6 år Pige 4 år Pige 2 år
8	2400 NV	150	Mor	M: forret F: bus.ch	Lejlighed	Pige 5 år Dreng 4 år
9	1422 K	95	Far	M: sygeplejerske F: akademisk sagsbehandler	Lejlighed	Pige 9 år Dreng i børnehaven
10	2300 S	150	Mor	M: dagpleje F: studerende	Egen villa	Pige 6 Dreng (6 mdr)